

HELDER
OP SCHOOL

SAMEN FRIS

PROCESEVALUATIE

Trimbos
instituut

Inhoudsopgave

1. De ontwikkeling van Samen Fris.....	3
1.1. Doelstelling.....	3
1.2. Achtergrond en te beïnvloeden determinanten	3
1.3. Theoretische kader	4
1.4. Gebruikte methoden.....	5
2. Lesprogramma	8
2.1. Train-de-trainer.....	8
2.2. Docententraining	8
2.3. Lessenserie.....	8
2.3.1 Leerling gedeelte.....	9
2.3.2 Oudergedeelte	11
3. Onderzoeksmethode.....	12
3.1. De uitvoering van Samen Fris.....	12
3.2.1 Observaties	12
3.2.2 Evaluatie docenten	12
3.2.3 Oudercomponent	12
3.2. De werkzaamheid van Samen Fris.....	13
3.2.1 Leerlingenvragenlijsten	13
3.2.2 Respons en analyse	13
3.3. Geschiktheid materiaal	13
4. Resultaten pilot 2019	15
4.1. Uitvoering van Samen Fris	15
4.1.1 Lesobservaties	15
4.1.2 Evaluatie docenten	18
4.1.3 Oudercomponent	21
4.2. Werkzaamheid Samen Fris.....	23
4.2.1 Vragenlijsten leerlingen.....	23
4.3. Geschiktheid materiaal Samen Fris.....	25
5. Conclusie en aanbevelingen pilot 2019.....	26

5.1. Uitvoering.....	26
5.1.1. Leerling gedeelte.....	26
5.1.2 Oudergedeelte	27
5.2. Werkzaamheid Samen Fris	28
5.3. Geschiktheid materiaal Samen Fris	28
5.4. Aanbevelingen.....	28
Literatuur	30
Bijlage	31
I. Observatieformulieren	31
II. Topiclijst ouderinterview	37
III. Vragenlijst leerlingen	41

1. De ontwikkeling van Samen Fris

Middelengebruik zorgt vaak voor overlast, geweld, schooluitval en ziekteverzuim. Bovendien geeft middelengebruik gezondheidsrisico's, deze risico's zijn voor jongeren sterker dan voor volwassenen (Lokkerbol, Lokman, Boon en Smit, 2014). Het gebruik op jonge leeftijd vergroot de kans op veelvuldig en problematisch gebruik in de toekomst (USDHHS, 2012). Zo vergroot vroeg en regelmatig gebruik van tabak bij jongeren het risico op levensbedreigende ziektes later in hun leven, zoals longkanker of hartproblemen. Bij veel gebruik van alcohol op jonge leeftijd neemt ook de kans op hersenbeschadiging en functieverlies toe. Voor het gebruik van cannabis bij jongeren is er toenemend bewijs voor een verhoogde kans op het ontstaan van een psychotische stoornis later in het leven (Lokkerbol et al., 2014). Middelengebruik draagt dus bij aan een ongezonde leefstijl van jongeren op korte termijn en kan daarnaast leiden tot ernstige gezondheidsproblemen op de langere termijn (Kleinjan & Engels, 2010). Er is veel gezondheidswinst te behalen bij preventie van middelengebruik door jongeren omdat in deze periode de basis wordt gelegd voor de gezondheid van de rest van het leven (Schrijvers & Pos, 2006).

Samen Fris is een nieuw ontwikkeld preventieprogramma voor leerlingen uit het tweede en derde leerjaar van het voortgezet onderwijs. Het preventieprogramma bestaat uit een lessenserie van 4 lessen voor de leerlingen en een begeleidende digitale applicatie voor de ouders.

1.1. Doelstelling

Samen Fris heeft een doelstelling voor zowel de leerlingen als voor de ouders. Voor de leerlingen heeft Samen Fris als doel de leerlingen bewust te maken van de risico's van middelengebruik en daarmee hun houding en de ervaren sociale norm ten opzichte van middelengebruik op een gunstige manier te beïnvloeden. Voor de ouders van heeft Samen Fris als doel ouders te stimuleren om het gesprek met hun kind over middelengebruik aan te gaan en duidelijke afspraken hierover te maken.

1.2. Achtergrond en te beïnvloeden determinanten

Uit een grootschalig onderzoek naar de effectiviteit van schoolprogramma's voor verschillende levensfasen is gebleken dat de midden adolescentie (14-15-jarigen) een lastige periode is voor middelenpreventie (Onrust e.a., 2016). Er zijn weinig voorbeelden van effectieve lesprogramma's voor deze leeftijdsgroep. In tegenstelling tot wat veelvuldig wordt aangenomen bleek het niet effectief om jongeren in deze leeftijdsfase weerbaar te maken tegen groepsdruk. Deze preventiestrategie was zelfs gerelateerd aan toegenomen alcoholgebruik. Dit is te verklaren doordat de normen en waarden van leeftijdsgenoten in deze levensfase steeds belangrijker worden voor de ontwikkeling van de identiteit van de jongere (Forehand & Wierson, 1994). Bovendien treden belangrijke veranderingen op in de hersenen. Deze ontwikkelingen zorgen voor de snel afwisselende heftige emoties en het risicovolle gedrag dat kenmerkend is voor de adolescentie (Windle e.a., 2008; Steinberg, 2010). Midden adolescenten zijn extreem gevoelig voor beloning (Bava &

Tapert, 2010) en hebben een sterke behoefte aan nieuwe spannende ervaringen (Steinberg, 2010). De aanwezigheid van leeftijdsgenoten versterkt dit proces (Steinberg, 2007), omdat de waardering van leeftijdsgenoten door jongeren ook als beloning wordt gezien (Gunther Moor e.a., 2010). Uit de verkenning van effectieve preventiestrategieën in verschillende levensfasen kwam geen enkele strategie naar voren waar wel een preventief effect van uitging op het gedrag van midden adolescenten (Onrust e.a., 2016). Uit deze bevindingen kan worden afgeleid dat in deze leeftijdsfase geen grote effecten verwacht mogen worden van uitsluitend een lessenserie over middelen. Van de lessenserie zelf worden daarom geen gedragseffecten verwacht. De lessen hebben wel als doel om enkele belangrijke determinanten van gedrag te beïnvloeden: het versterken van de *risicoperceptie* en het vasthouden van een negatieve *attitude* en *ervaren sociale norm* ten opzichte van middelengebruik.

In de midden adolescentie is de rol van de ouders cruciaal (Vermeulen-Smit, 2014). Uit onderzoek is gebleken dat middelengebruik kan worden uitgesteld door het voeren van open constructieve gesprekken tussen ouder en kind waarbij duidelijke afspraken worden gemaakt (Carver e.a., 2017; Den Exter Blokland e.a., 2009; Hiemstra e.a., 2017). In het nieuwe preventieprogramma wordt de lessenserie daarom gecombineerd met een ondersteunende applicatie voor ouders. Met deze ouderapplicatie worden twee gedragsdoelen nagestreefd: het voeren van een open constructief ouder-kindgesprek over middelengebruik en het maken van heldere afspraken over middelengebruik. Om deze doelen te bereiken wordt ingezet op beïnvloeding van verschillende determinanten: *risicoperceptie*, *attitude* en de *eigeneffectiviteitsinschatting* van ouders.

1.3. Theoretische kader

Het nieuwe preventieprogramma is gebaseerd op verschillende theoretische verklaringsmodellen.

Het *Health Believe Model* (Abraham & Sheeran, 2005) gaat ervan uit, dat gedrag afhankelijk is van de waarde die iemand hecht aan de uitkomst van het gedrag en de verwachting dat het gedrag zal leiden tot die uitkomst. Dit betekent dat jongeren minder snel geneigd zijn om met middelen te experimenteren als zij het erg belangrijk vinden om gezond te blijven én verwachten dat middelengebruik hierop een negatieve uitwerking heeft. Ouders zullen eerder afspraken met hun kind maken over middelengebruik als zij het belangrijk vinden dat hun kind geen middelen gebruikt én als zij verwachten dat het maken afspraken hieraan bijdraagt.

De *Social Norm Theory* van Perkins (2002) stelt dat groepsnormen grote invloed hebben op de keuzes die mensen maken. Hoewel veel mensen denken dat zij niet beïnvloedbaar zijn, blijkt uit onderzoek dat mensen zich veelal conformeren aan groepsregels en geneigd zijn attitudes van anderen over te nemen en hiernaar te handelen. Dit geldt bij uitstek voor midden adolescenten. Zij zijn extreem gevoelig voor de goedkeuring van anderen (Bava & Tapert, 2010; Forehand & Wierson, 1994; Steinberg, 2007). Daarbij is gebleken dat de attitude of mening van anderen vaak onjuist ingeschat wordt, waardoor de waargenomen norm niet klopt (Perkins, 2002). Deze mispercepties komen veel voor in relatie tot risicogedrag zoals middelengebruik.

Mensen hebben de neiging om riskant gedrag van anderen te overschatten om vervolgens hun eigen gedrag aan te passen aan de verkeerd ingeschatte norm aan. Het bijstellen van deze mispercepties draagt daarentegen juist bij aan een afname van riskant gedrag. Gezien het averechtse effect van het weerbaar maken tegen de groepsnorm in de midden adolescentie (Onrust e.a., 2016) is het bijstellen van deze sociale norm in deze leeftijdsfase vermoedelijk een effectievere aanpak.

De *Theory of Planned Behavior* (Ajzen, 1991) stelt dat gedrag voorspeld wordt door de gedragsintentie. Deze gedragsintentie wordt vervolgens beïnvloed door drie variabelen: de attitude, de sociale norm en de waargenomen gedragscontrole of eigeneffectiviteitsinschatting. De attitude ten opzichte van middelengebruik is een persoonlijke afweging van de voor- en nadelen van middelengebruik. De veronderstelde risico's van middelengebruik spelen hierbij een belangrijke rol. Wanneer de risicoperceptie wordt versterkt, zal de attitude ten opzichte van middelengebruik negatiever worden. De ervaren sociale norm geeft weer welk gedrag en welke houding worden waargenomen in de sociale omgeving. De meeste mensen vinden het belangrijk om geaccepteerd te worden door andere mensen. Daarom zijn gedragingen en meningen van anderen belangrijk voor ons. Dit geldt bij uitstek in de midden adolescentie. De waargenomen gedragscontrole is de mate waarin iemand denkt in staat te zijn het gedrag daadwerkelijk te vertonen. Wanneer mensen de verwachting hebben dat zij iets niet kunnen, dan is de kans groot dat zij dit niet eens proberen. Zo zijn ouders minder geneigd om regels te stellen als zij de overtuiging hebben dat dit hen niet lukt.

Volgens de *Sociaal Cognitieve Theorie* (Bandura, 1986) wordt gedrag voor een groot deel bepaald door verwachtingen over dit gedrag. Het gaat hierbij zowel om verwachtingen over de consequenties van dit gedrag (zal het gedrag positieve of negatieve gevolgen hebben) als om verwachtingen over de eigen vermogens om dit gedrag uit te voeren (eigeneffectiviteitsinschatting). Dit deel van de theorie komt in zekere zin overeen met de hierboven genoemde Theory of Planned Behavior. De Sociaal Cognitieve Theorie gaat er vanuit er sprake is van een continue wederzijdse beïnvloeding tussen personen en hun omgeving, waarbij mensen niet alleen kunnen leren door eigen ervaringen, maar ook door anderen (models) te observeren. Dit principe wordt veel gebruikt om mensen nieuw gedrag aan te leren.

1.4. Gebruikte methoden

In het preventieprogramma zijn verschillende methoden voor gedragsverandering toegepast om de determinanten te beïnvloeden. Deze methoden zijn afgeleid uit de hierboven beschreven theoretische verklaringsmodellen.

Volgens het Health Believe Model is *risicoperceptie* een belangrijke voorwaarde voor gedragsverandering. Zolang iemand zich er niet van bewust is van de negatieve consequenties, is de kans op gedragsverandering klein. Om de risicoperceptie van de leerlingen te beïnvloeden, wordt gebruik gemaakt van verschillende methoden. In de eerste plaats wordt gebruik gemaakt van kennisoverdracht en het creëren van bewustzijn door informatie te geven over de consequenties van middelengebruik. Hiervoor worden verschillende

werkvormen gebruikt, zoals uitleg door de docent, het opzoeken van informatie, het maken van een Mindmap en verschillende kennistesten (Kahoot en eindquiz). Kennisoverdracht en het creëren van bewustzijn worden ook toegepast in de ouderapplicatie, waarbij gebruik wordt gemaakt van een combinatie van schriftelijke informatie en ondersteunend audiovisueel materiaal.

Tabel 1: Gebruikte methoden om determinanten te beïnvloeden in de lessenserie

Determinant	Methode	Theorie
Risicoperceptie	Kennisoverdracht	Health Believe Model
	Bewustzijn creëren	Health Believe Model
Attitude	Kennisoverdracht	Health Believe Model
	Overtuiging	Theory of Planned Behavior
	Discussie	Theory of Planned Behavior
Ervaren sociale norm	Bijstellen mispercepties	Social Norm Theory
	Bekrachtigen gewenste opvattingen	Social Cognitive Theory
	Informatie over mening van anderen	Theory of Planned Behavior

De Theory of Planned Behavior beschrijft dat gedrag voor een belangrijk deel wordt bepaald door de attitude die iemand heeft ten opzichte van dit gedrag. In de lessenserie wordt de attitude beïnvloed door kennisoverdracht, overtuiging en klassikale discussie. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de hierboven beschreven werkvormen, aangevuld met het onderling uitwisselen van meningen in een open gesprek. De docent heeft vooraf een instructie ontvangen om ervoor te zorgen dat de discussie op een goede manier verloopt waarbij meer aandacht wordt gegeven aan gezonde meningen. In de ouder applicatie wordt de attitude van ouders beïnvloed door een combinatie van kennisoverdracht, overtuiging en modeling. Naast schriftelijke informatie, worden ook testimonials van andere ouders en deskundigen gepresenteerd om de ouder te overtuigen.

De Sociale Norm theorie veronderstelt dat mensen riskant gedrag van anderen overschatten en vervolgens zelf ook riskanter gedrag gaan vertonen om zich te conformeren aan de waargenomen norm. Om dit principe tegen te gaan, wordt in de lessenserie gecommuniceerd hoeveel middelen jongeren daadwerkelijk gebruiken, zodat mispercepties worden gecorrigeerd. Daarnaast wordt tijdens klassikale discussies, waarbij de docent vooraf een instructie heeft ontvangen om meer aandacht te geven aan gezonde meningen, en tijdens de huiswerkopdracht (ouder-kind gesprek) inzichtelijk gemaakt dat anderen negatief staan tegenover middelengebruik door jongeren.

Tabel 2: Gebruikte methoden om determinanten te beïnvloeden in de ouder applicatie

Determinant	Methode	Theorie
Risicoperceptie	Kennisoverdracht	Health Believe Model
	Bewustzijn creëren	Health Believe Model
Attitude	Kennisoverdracht	Health Believe Model
	Overtuiging	Theory of Planned Behavior
	Modeling (mening andere ouders)	Social Cognitive Theory
Eigen Effectiviteit	Modeling (zo doen andere ouders dat)	Social Cognitive Theory
	Ervaringsleren (oefengesprek)	Social Cognitive Theory

De Theory of Planned Behavior en de Sociale Cognitieve Theorie gaan er beiden vanuit dat het belangrijk is mensen er vertrouwen in hebben dat zij in staat zijn om bepaald gedrag te vertonen. Volgens de Sociale Cognitieve Theorie groeit dit vertrouwen door gedrag te oefenen en door te leren van de ervaringen van anderen (modeling). In de ouder applicatie zijn daarom verschillende filmpjes opgenomen waarin andere ouders vertellen op welke manier zij het gesprek met hun kind over middelengebruik voeren. Vervolgens is er een huiswerkopdracht opgenomen in het preventieprogramma waarbij ouder en kind op een laagdrempelige manier kunnen oefenen met een open constructief gesprek over middelengebruik aan de hand van verschillende stellingen. In de ouder applicatie is bovendien een filmpje opgenomen met voorbeelden van een dergelijk gesprek.

2. Lesprogramma

2.1. Train-de-trainer

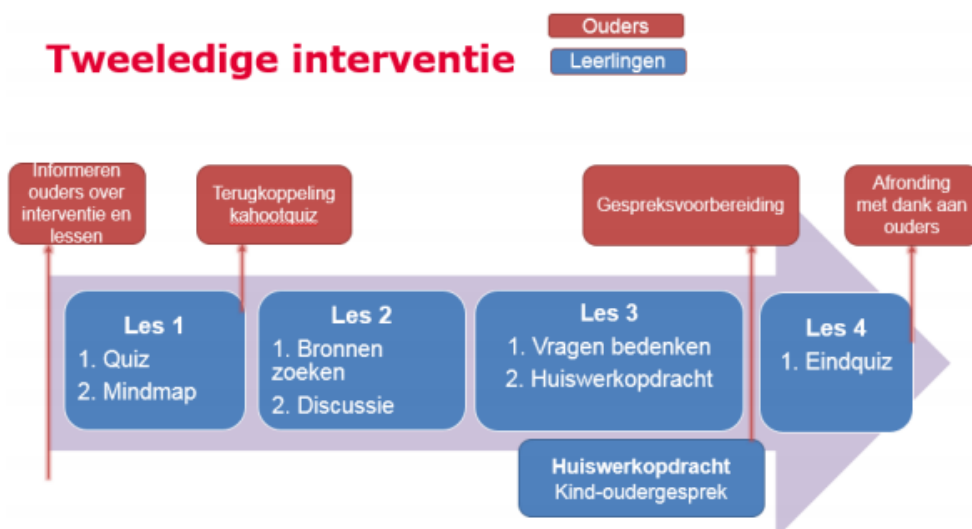
Voordat Samen Fris geïmplementeerd kan worden op scholen in de regio moeten preventiewerkers van de Instelling voor Verslavingszorg (IVZ) of Gezonde School-adviseur van de GGD eerst worden getraind om docenten te trainen om Samen Fris te geven. Deze professionals worden door het Trimbos-instituut getraind. Dit wordt gefaciliteerd vanuit Helder op School en deze training duurt vier uur. De training wordt gegeven om de kwaliteit van Samen Fris te bewaken en is daarom verplicht.

2.2. Docententraining

Aan het lesprogramma is een verplichte docententraining verbonden, waarin docenten kennis opdoen over de uitgangspunten, de doelen en de uitvoering van het lesprogramma. Er wordt aandacht besteed aan de rol van de docent, middelenpreventie en er wordt een overzicht gegeven van de lessen. Deze training duurt drie uur en wordt in de regio verzorgd door een daartoe getrainde medewerker van een GGD of IVZ in de regio. Na het volgen van de training, is het voor de school mogelijk om inlogcodes voor de digitale docentenomgeving van Samen Fris te bestellen en kan de getrainde docent met de leerlingen aan de slag. In de pilotfase was de digitale docentenomgeving nog niet gereed en werden de materialen per email en op papier verstrekt aan de deelnemende scholen.

2.3. Lessenserie

Samen Fris bestaat uit vier lessen voor de leerlingen. Verder bevat Samen Fris een oudergedeelte dat tegelijkertijd met de lessen van de leerlingen wordt aangeboden.

2.3.1 Leerling gedeelte

Les 1

In het eerste gedeelte van de les wordt een Kahoot-quiz gedaan over de risico's van roken, alcohol drinken en blowen. In de Kahoot-quiz zitten ook sociale norm vragen, die inzichtelijk maken dat de meerderheid van de leerlingen in dezelfde leeftijdscategorie niet drinken, roken of blowen. Tot slot bevat de quiz mening vragen over gebruik en regels omtrent gebruik. Dit zijn vragen die niet goed of fout beantwoord kunnen worden, maar inzicht geven in de opvatting van de leerlingen. De resultaten van de Kahoot-quiz worden op klasniveau gepresenteerd in de digitale omgeving voor de ouders. Dit heeft als doel om ouders betrokken te houden bij de lessen, zonder dat er persoonlijke informatie over hun kind wordt gedeeld. Het tweede gedeelte van de les maken leerlingen in groepjes een mindmap over de risico's van roken, alcohol drinken of blowen. In tabel 1 is een overzicht weergegeven van de verschillen leerdoelen met daarbij de bijbehorende determinanten en werkvormen van Samen Fris.

Tabel 1: Overzicht leerdoelen les 1

Leerdoel	Determinant	Werkvorm
De leerlingen lichten de risico's van roken, alcoholgebruik en blowen toe	Risicoperceptie	Kahoot maken en nabespreken
De leerlingen beredeneren dat middelengebruik door leeftijdsgenoten niet normaal is (bijstellen mispercepties sociale norm)	Sociale norm	Kahoot maken en nabespreken
De leerlingen benoemen risico's van roken, alcohol drinken of blowen	Risicoperceptie	Associëren mindmap

Les 2

In het eerste gedeelte van deze les vullen de leerlingen de mindmap over de risico's van roken, alcohol drinken of blowen aan. De leerlingen vullen de mindmap aan, aan de hand van betrouwbare bronnen. In de docentenhandleiding zijn verschillende suggesties gedaan van beschikbare bronnen met betrouwbare informatie over middelengebruik. In het tweede gedeelte van de les gaan de leerlingen onderling in discussie over verschillende stellingen die gaan over roken, alcohol drinken en blowen. Het is de bedoeling dat de docent de discussie zo leidt dat leerlingen met een 'gezonde mening' vaker aan het woord zijn dan leerlingen met een 'ongezonde mening', waardoor er een negatieve sociale norm ten opzichte van middelengebruik wordt gepresenteerd. In tabel 2 is een overzicht weergegeven van de verschillen leerdoelen met daarbij de bijbehorende determinanten en werkvormen van Samen Fris.

Tabel 2: Overzicht leerdoelen les 2

Leerdoel	Determinant	Werkvorm
De leerlingen onderzoeken wat de risico's zijn van roken, alcohol drinken of blowen	Risicoperceptie	Bronnen mindmap
De leerlingen maken een mindmap met daarin de belangrijkste risico's van roken, alcohol drinken of blowen	Risicoperceptie	Mindmap invullen
De leerlingen geven een onderbouwde visie op verschillende stellingen over roken, alcohol drinken en roken	Attitude	Klassikale discussie
De leerlingen interpreteren dat middelengebruik door leeftijdsgenoten niet normaal is	Sociale norm	Klassikale discussie

Les 3

In het eerste gedeelte van de les bedenken leerlingen verschillende meerkeuze vragen met bijbehorende antwoordcategorieën aan de hand van hun mindmap. Deze vragen leveren zij na afloop van de les in bij de docent en deze vragen worden vervolgens in les vier als quizvragen gesteld. In het tweede gedeelte wordt de huiswerkopdracht voorgesproken. Het is de bedoeling dat de leerlingen inschatten hoe hun ouder(s) zouden denken over bepaalde stellingen. Deze oefening heeft als doel de leerlingen nieuwsgierig te maken naar de mening van hun ouders en hen te stimuleren om de huiswerkopdracht: het ouder-kindgesprek uit te voeren. In tabel 3 is een overzicht weergegeven van de verschillen leerdoelen met daarbij de bijbehorende determinanten en werkvormen van Samen Fris.

Tabel 3: Overzicht leerdoelen les 3

Leerdoel	Determinant	Werkvorm
De leerlingen stellen meerkeuzevragen op over de risico's van roken, alcohol drinken of blowen	Risicoperceptie	Quizvragen bedenken
De leerlingen beoordelen hoe hun ouder(s)/verzorger(s) denken over roken, alcohol drinken en blowen	Sociale norm	Huiswerkopdracht

Huiswerkopdracht

Tussen les 3 en les 4 zit een huiswerkopdracht. Deze huiswerkopdracht bestaat uit een ouderkindgesprek aan de hand van stellingen over middelengebruik.

Les 4

In deze afsluitende les wordt de huiswerkopdracht klassikaal nabesproken. In het tweede gedeelte van de les doen leerlingen een eindquiz over de risico's van roken, alcohol drinken en blowen. Dit zijn de zelfverzonnen meerkeuze vragen uit les drie die de leerlingen moeten beantwoorden. In tabel 4 is een

overzicht weergegeven van de verschillen leerdoelen met daarbij de bijbehorende determinanten en werkvormen van Samen Fris.

Tabel 4: Overzicht leerdoelen les 4

Leerdoel	Determinant	Werkvorm
De leerlingen evalueren het gesprek dat zij met hun ouder(s)/verzorger(s) hebben gevoerd over de stellingen over roken, alcohol drinken en blowen	Sociale norm	Huiswerkopdracht bespreken
De leerlingen beoordelen risico's van roken, alcohol drinken en blowen	Risicoperceptie	Eindquiz
De leerlingen lichten risico's van roken, alcohol drinken of blowen toe	Risicoperceptie	Eindquiz

2.3.2 Oudergedeelte

Ouders krijgen gedurende het lesprogramma mails over de lessenserie. In deze mails worden ouders verwezen naar een ouderwebsite met informatie over opvoeden en risico's over middelengebruik. Tijdens de pilotfase was een beta-versie van de website beschikbaar. Deze beta-versie was nog niet volledig vormgegeven en werkte ook nog niet op alle devices. Ouders worden gevraagd een rol te spelen in het lesprogramma aan de hand van de huiswerkopdracht. In de mails wordt informatie gegeven over de verschillende lessen en worden ouders voorbereid op en herinnerd aan de huiswerkopdracht: het ouder-kindgesprek aan de hand van stellingen. De oudersite blijft voor ouders toegankelijk ook na afloop van het lesprogramma. In tabel 5 staan de doelen met daarbij de bijbehorende determinanten en werkvormen voor de ouderinterventie beschreven.

Tabel 5: Overzicht van doelen voor de ouderinterventie

Leerdoel	Determinant	Werkvorm
Ouders onderkennen de risico's van middelengebruik	Risicoperceptie	Kennisoverdracht/Bewustzijn creëren
Ouders kunnen de risico's van middelengebruik reproduceren	Attitude	Kennisoverdracht
Ouders kunnen beargumenteren waarom middelengebruik risicovol is	Attitude	Overtuiging
Ouders beoordelen de mening van andere ouders en passen die toe bij hun eigen opvoeding	Attitude	Modeling (mening andere ouders)
Ouders herkennen zich in de gesprekken en adviezen van de filmpjes	Eigen Effectiviteit	Modeling (zo doen andere ouders dat)
Ouders hanteren de gesprekstips bij de huiswerkopdracht	Eigen Effectiviteit	Ervaringsleren (oefengesprek)

3. Onderzoeksmethode

Het doel van het pilotonderzoek was het beoordelen van de uitvoering, de werkzaamheid en de geschiktheid van materiaal van Samen Fris. Dit is gedaan aan de hand een pilot die plaatsvond in het voorjaar van 2019.

Tijdens de pilot is er gekeken naar de geschiktheid en effectiviteit van het ontworpen materiaal voor middelenpreventie van 14- en 15 jarigen. Daarvoor zijn verschillende lessen geobserveerd, docenten geïnterviewd over de indruk van de lessen, ouders geïnterviewd over de lessenserie, is het beeldmateriaal getest, en is er een voor- en nameting afgenomen bij de leerlingen om een indruk te krijgen van de werkzaamheid van Samen Fris.

3.1. De uitvoering van Samen Fris

Er is naar de uitvoering van Samen Fris gekeken door de lessen te observeren in verschillende klassen en op verschillende niveaus. De gegeven lessen zijn ook geëvalueerd met de docenten. Om inzicht te krijgen in de uitvoering van het oudercomponent zijn er interviews afgenomen bij ouders waarvan het kind heeft deelgenomen aan Samen Fris.

3.2.1 Observaties

Aan het eerste pilotonderzoek hebben 4 scholen met 10 klassen deelgenomen. In totaal zijn 22 lessen geobserveerd. Les 1 is zeven keer geobserveerd (vijf vmbo klassen, twee vwo klassen), les 2 zes keer (vijf vmbo klassen, een vwo klas), les 3 ook zes keer (vier vmbo klassen, twee vwo klassen) en les 4 is drie keer geobserveerd (een vmbo klas, twee vwo klassen). Voor het observeren van de verschillende lessen zijn observatieformulieren ontwikkeld, waarop de observatie kon aangeven of de verschillende lesonderdelen zijn uitgevoerd en op welke wijze dit gebeurde. Zie bijlage I voor een voorbeeld van deze observatieformulieren. Hierdoor was goed te volgen of de lessen volgens de afgesproken richtlijnen gegeven waren. Ook werd er geregistreerd hoe leerlingen op het lesmateriaal reageerden en of de gewenste doelen behaald werden.

3.2.2 Evaluatie docenten

Na afronding van de lessenserie is er met vier docenten over de uitvoerbaarheid van de interventie gesproken. Dit betrof twee docenten van het vmbo en twee docenten van het vwo. Hierbij zijn de verschillende lesonderdelen uitgevraagd. Per lesonderdeel werd besproken of de docent dit onderdeel uitvoerbaar en geschikt vond voor de eigen leerlingen. Daarnaast werd ingegaan op eventuele aanpassingen die docent heeft doorgevoerd tijdens de lessen of aanpassingen die de docent in de toekomst graag zou zien.

3.2.3 Oudercomponent

Na afloop van de lessenserie zijn ouders van de leerlingen die Samen Fris hebben gevolgd benaderd voor deelname aan een interview. In totaal zijn 8 ouders geïnterviewd over Samen Fris. Er zijn in totaal 7

interviews afgenomen, aangezien een interview om een koppel ging. Hierin werd hun motivatie voor deelname, hun perceptie van de interventie, hun kennis naar aanleiding van de interventie, communicatie met kind, regelgeving, sociale invloed en eigen effectiviteit besproken. Zie bijlage II voor de volledige topiclijst.

3.2. De werkzaamheid van Samen Fris

Om meer inzicht te krijgen in de werkzaamheid van Samen Fris zijn er vragenlijsten afgenomen bij leerlingen. Afname van de vragenlijsten vond klassikaal plaats voorafgaand en een week na afloop van de uitvoering van de lessen van Samen Fris. Het was aanvankelijk ook de bedoeling om voor- en nametingen af te nemen bij de ouders van de leerlingen die aan de pilot hebben deelgenomen. Vanwege de tegenvallende respons op met name de nameting worden deze gegevens niet meegenomen in de rapportage (35 ouders hadden de voormeting ingevuld, maar slechts 5 de nameting).

3.2.1 Leerlingenvragenlijsten

In de vragenlijst werd gevraagd naar roken, alcohol drinken of blowen. Uitkomstmaten waren de houding ten opzichte van middelengebruik (roken, alcohol drinken en blowen), de intentie om te roken, alcohol te drinken of te blowen, ervaren sociale normen, risicoperceptie, eigeneffectiviteitsverwachtingen, perceptie van de regels die thuis gelden en de perceptie van de kwaliteit van de communicatie met de ouders over middelen. Zie bijlage III voor de gehele vragenlijst.

3.2.2 Respons en analyse

Van de 114 leerlingen die meededen het lesprogramma is bij de ouders toestemming voor deelname aan het onderzoek gevraagd. Uiteindelijk hebben de ouders van 111 leerlingen aangegeven deel te nemen. De voormeting is door 111 leerlingen ingevuld. De nameting is door 77 leerlingen ingevuld. Er is dus een uitval van 31%. Een afhankelijke t-toets is uitgevoerd om te beoordelen of er na afloop van de pilot veranderingen zijn opgetreden in voorspellers van middelengebruik.

Uit de lesobservaties en de contacten die er zijn geweest met de deelnemende scholen is gebleken dat de uitvoering van Samen Fris niet altijd overeen kwam met de werkwijze die is beschreven in de docentenhandleiding. Bij de analyses is daarom onderscheid gemaakt tussen twee verschillende categorieën. Van de 84 leerlingen die een voor- en nameting hebben ingevuld, vallen er 35 in de categorie "goede uitvoering". Bij deze leerlingen is de interventie uitgevoerd in overeenstemming met het protocol. Daarnaast is er gekeken naar de werkzaamheid van Samen Fris in alle klassen (inclusief de klassen met een matige tot slechte uitvoering).

3.3. Geschiktheid materiaal

Samen Fris Tijdens de pilot is er schriftelijk aan de leerlingen gevraagd wat ze vonden van de beeldtaal van Samen Fris. Hierbij werd gevraagd welke afbeeldingen hen het meeste aanspraken, wat er omschreven werd bij bepaalde afbeeldingen en of ze in 3 woorden kon omschrijven wat volgens hen de afbeeldingen betekenen. Op deze manier werd getest of de beeldtaal aansloot bij de leefwereld van de leerlingen en of

de gewenste boodschap overkwam met de gekozen afbeeldingen. Ook zijn de tien docenten die de les hebben gegeven bevraagd over het beeldmateriaal.

4. Resultaten pilot 2019

Hieronder zijn de resultaten te lezen van de pilot van Samen Fris in het voorjaar van 2019. De resultaten geven inzicht in de uitvoering, de werkzaamheid en het materiaal van Samen Fris.

4.1. Uitvoering van Samen Fris

Om inzicht te krijgen in de uitvoering is zowel gekeken naar de leerling component aan de hand van observaties en interviews met docenten. De oudercomponent is beoordeeld aan de hand van interviews met ouders waarvan het kind deelnam aan Samen Fris. Omdat de oudercomponent een digitale applicatie betrof, was de uitvoering bij alle ouders gelijk. Bij deze gesprekken lag de focus daarom meer op de beleving van de ouders dan op de wijze waarop dit onderdeel in de praktijk werd aangeboden.

4.1.1 Lesobservaties

Tijdens de lesobservaties en gesprekken met docenten bleek dat de uitvoering van de lessen in vwo-klassen niet vergelijkbaar was met de uitvoering in de vmbo-klassen. Daarom worden de resultaten van de observaties hieronder apart beschreven.

Les 1

De eerste les is in vier verschillende vmbo-klassen geobserveerd. De docenten hielden zich aan de opbouw van de les. De les werd door de meerderheid van de docenten ingeleid of aan de hand van de docentenhandleiding. Bij een docent werd de introductie geheel overgeslagen. Het was de bedoeling dat de docent bij aanvang van de les uitleg gaf over de relatie tussen de lessen en de betrokkenheid van ouders. Deze koppeling met de ouders werd echter niet of nauwelijks uitgelegd. Op het moment dat de relatie met ouders wel werd benoemd, was er weerstand vanuit de leerlingen om ouders te betrekken. De leerlingen waren erg druk in de lessen, docenten moesten regelmatig ingrijpen om weer door te kunnen gaan met de les. Daarnaast was de houding van de helft tot een kwart van de leerlingen niet serieus. Toch deden de meeste leerlingen wel mee met de les; in de meeste lessen is een meerderheid van de leerlingen aan het woord gekomen. Het inloggen op Kahoot duurde bij veel docenten erg lang. Daarnaast gaven veel leerlingen aan dat hun mobiel leeg was. Dit was een belemmering voor de Kahoot. De antwoorden van de Kahoot-quiz werden bij elke les klassikaal toegelicht door de docent. Doordat het eerste lesonderdeel veel tijd in beslag nam werd aan het tweede onderdeel van de les, de mindmap, weinig tijd besteed. Uiteindelijk hebben de meeste leerlingen wel een mindmap gemaakt, al was het niet altijd duidelijk dat de mindmap over de risico's moest gaan. De meeste docenten hebben hierbij een actieve houding aangenomen en hielpen de leerlingen waar nodig was. De afronding van de les was matig. Bij de meeste docenten werden de afrondende vragen niet besproken en werd er geen samenvatting gegeven van de les. De meeste leerlingen leken de lesstof begrepen te hebben, en werd aangegeven het matig/leuk te hebben gevonden.

De eerste les is in twee verschillende vwo-klassen geobserveerd. De docenten in de vwo klassen hielen zich aan de opbouw van de les. Beide docenten leidden het onderwerp zelf in. Hierbij werd aangegeven dat ouders betrokken werden bij de lessenserie. In een van de groepen was er enige weerstand tegen het

betrekken van de ouders. Beide vwo-klassen waren bijzonder druk en rumoerig. De wijze waarop de Kahoot-quiz werd uitgevoerd door de leerlingen verschilde tussen beide klassen. De houding van de leerlingen in een klas was matig serieus, terwijl de leerlingen uit de andere klas heel serieus meededen. Tijdens de Kahoot-quiz viel het op dat sommige leerlingen sceptisch waren over de risico's van cannabisgebruik. Doordat de docent een goede toelichting gaf werd deze twijfel weggenomen. De momenten waarop leerlingen elkaar negatief leken te beïnvloeden lukte het een docent om dit gedrag om te buigen. De andere docent had hier zichtbaar moeite mee. Duidelijke uitleg over de mindmap opdracht ontbrak in de lessen, in beide klassen werd de mindmap niet geïntroduceerd door de docent. Toch lukte het leerlingen om een goede mindmap te maken. Sommige leerlingen hadden echter door de onduidelijke uitleg hun telefoon gebruikt om informatie op te zoeken, terwijl dit pas op een later moment in de lessenserie de bedoeling is. In beide klassen werd de les afgesloten met een persoonlijk verhaal van de docent. Een van beide docenten heeft bij de lesafronding bovendien gebruik gemaakt van de afsluitende vragen die zijn opgesteld om op de les te reflecteren. De helft tot de meerderheid van de groep kwam aan het woord tijdens de lessen. Ook leek het in beide klassen er niet op dat de leerlingen de les leuk vonden.

Les 2

De tweede les is in vijf verschillende vmbo-klassen geobserveerd. Deze lessen werden allemaal door de docenten zelf ingeleid waarbij er werd verwezen naar les 1. Op één school na leken alle docenten de interventie te ondersteunen en zich te houden aan het protocol van de les. Van die school die zich niet aan het protocol hield, deden twee docenten dat niet. De houding van de meeste leerlingen was matig serieus. De helft tot een meerderheid van de leerlingen kwam aan het woord. Bij sommige klassen moest de docent telkens ingrijpen. Docenten namen een actieve houding aan en legden de opdrachten goed uit. Het was de bedoeling dat de leerlingen verder gingen met de mindmap uit de eerste les. De leerlingen vonden dit niet leuk en gaven aan dat ze dit al gedaan hadden. Zij begrepen niet wat het verschil was tussen de eerste opdracht met de mindmap en de tweede opdracht met de mindmap. Voor het tweede lesonderdeel, het bespreken van stellingen over middelengebruik, was te weinig tijd. In de meeste klassen werden daarom niet alle stellingen behandeld. De docenten vroegen weinig door, waardoor er weinig discussie was tussen de leerlingen. Op de helft van de klassen werd de les afgerond door het bespreken van de afsluitende vragen. Bij de andere klassen vond er geen afronding plaats.

De tweede les is ook in een vwo-klas geobserveerd. De docent leidde de les zelf in en verwees naar elementen uit les 1. De houding van de leerlingen tijdens de instructie was serieus. De docent volgde de volledige werkwijze uit de docentenhandleiding op. Leerlingen waren kritisch over de gebruikte internetbronnen voor de mindmap. Zij uitten twijfels over sommige feiten die zij hierin tegenkwamen. De docent reageerde daarop door te vragen of ze deze zelfde bevindingen ook bij andere bronnen tegenkwamen. Dit hielp om de leerlingen te overtuigen. Tijdens de stellingenopdracht zijn drie (van de zeven) stellingen besproken. Er kwam een levendige discussie op gang, waarbij leerlingen elkaar probeerden te overtuigen. Het grootste deel van de leerlingen deed serieus mee met de les.

Les 3

De derde les is in vier vmbo-klassen geobserveerd. Op één les na werd de les door de docenten zelf ingeleid. Hierbij werd vaak verwezen naar les 2 en werd de opbouw van de les besproken. In de derde les werd opnieuw gebruik gemaakt van de mindmap. Ditmaal was het de bedoeling om aan de hand van de eerder verkregen kennis quizvragen te bedenken die in de volgende les door de andere leerlingen beantwoord moesten worden. Bij de uitvoering van de opdracht werd niet altijd de werkwijze uit de docentenhandleiding gevolgd. Door een aantal docenten wordt een zelfgemaakt werkblad uitgedeeld voor de mindmap, ook gaven sommige docenten voorbeeldvragen om de leerlingen op weg te helpen. Docenten namen een actieve houding aan en hielpen de leerlingen waar nodig. Het bedenken van quizvragen bleek lastig te zijn voor de leerlingen. Zo snapte de leerlingen niet helemaal wat voor soort vragen het moesten worden. Het tweede onderdeel bestond uit het voorbereiden van de huiswerkopdracht. De leerlingen moesten een inschatting maken van de wijze waarop hun ouders over verschillende onderwerpen denken. In de meeste klassen is de meerderheid van de ouderstellingen besproken. Opnieuw werd in verschillende klassen afgeweken van de docentenhandleiding. Meestal kwam dit doordat de leerlingen de opdracht niet goed begrepen. Veel leerlingen vonden de stellingen erg lastig. Hierdoor was het moeilijk om de opdracht goed uit te voeren. Daarnaast werd er weerstand ervaren bij de leerlingen om het gesprek met de ouders aan te gaan. In een andere klas had de docent niet het juiste lesmateriaal bij de hand waardoor het niet mogelijk was om dit onderdeel uit te voeren. De afronding van de opdracht werd in veel klassen overgeslagen. De houding van de leerlingen was in de meeste klassen matig serieus, in een klas werd helemaal niet serieus meegedaan. Ook de mate waarin de leerlingen in de les participeerden verschilde tussen de klassen. Op de helft van de klassen kwam een meerderheid van de leerlingen aan het woord, bij de andere helft was dat de minderheid.

De derde les is ook in twee vwo-klassen geobserveerd. Beide docenten hebben de les op hun eigen manier ingeleid. De docenten volgden het protocol van de lessen nauwkeurig. De leerlingen gingen serieus en kritisch aan de slag met het bedenken van de quizvragen bij de mindmap. In tegenstelling tot de vmbo-klassen bleek het zelf bedenken van quizvragen voor de vwo-klassen een zeer geschikte werkvorm. Het tweede onderdeel van de les werd ook door leerlingen uit de vwo-klassen lastig gevonden. Verschillende leerlingen vonden het moeilijk om te bedenken wat de standpunten van ouders zijn over de stellingen. In de ene klas waren leerlingen geneigd om eigen antwoorden te formuleren. De docent heeft hierop gereageerd door middel van het herformuleren van de stellingen. Dit werkte goed. In een andere klas waren leerlingen wel in staat om te bedenken hoe hun ouders zouden denken over verschillende stellingen. In beide klassen kwam het voor dat leerlingen op elkaar reageerden door opmerkingen te maken over middelengebruik. Hier werd door de docenten actief op bijgestuurd. De docenten sloten af volgens het protocol, leerlingen reageerden gematigd positief op de afronding. De meerderheid van de leerlingen kwam aan het woord.

Les 4

De vierde les is in een vmbo-klas geobserveerd. De les en opdrachten werden door de docent zelf ingeleid.

Er werd door de docent geen actieve houding aangenomen en de eindquiz werd matig uitgelegd. De werkwijze uit de docentenhandleiding werd niet gevolgd en de docent leek niet echt achter de les staan. De houding van de leerlingen was niet serieus en de leerlingen deden niet actief mee. Tijdens de uitvoering van deze les kwam een minderheid van de leerlingen aan het woord. Tevens was het erg onrustig in de klas en werd de les niet centraal gehouden.

De vierde les is ook geobserveerd in twee vwo-klassen. De les werd door de docenten zelf ingeleid. In een van de twee klassen werd de huiswerkopdracht nabesproken. Vervolgens werd de eindquiz uitgevoerd. De quizvragen waren bij beide klassen van redelijk goed niveau. Hoewel de vragen in de voorgaande les door de leerlingen zelf bedacht waren, wisten de leerlingen in een van de klassen niet meer wat hun toelichting was bij hun zelfbedachte vraag. In de andere groep werden een aantal vragen besproken die niet gerelateerd waren aan de risico's van roken, alcohol drinken of blowen. Een van de vragen ging bijvoorbeeld over de hoeveelheid drugs die iemand wettelijk op zak mag hebben. De les werd door de docenten zelf afgerond zonder dat gebruik werd gemaakt van de afsluitende vragen.

4.1.2 Evaluatie docenten

Na afronding van de lessenserie is er met 4 docenten over de uitvoerbaarheid van de interventie gesproken. Dit betrof twee docenten van het vmbo en twee docenten van het vwo. De docenten die na afloop bereid waren tot een interview, waren allen docenten die de lessenserie in zijn geheel hadden uitgevoerd. De docenten die voortijdig met het programma zijn gestopt zijn wel benaderd voor een interview, maar hebben hieraan niet deelgenomen. In de interviews is ingegaan op de algemene indruk van het programma, waarna elk onderdeel van de lessenserie afgegaan. Omdat er in de uitvoering grote verschillen waren tussen de uitvoerbaarheid van de lessen bij leerlingen van het vmbo en het vwo worden deze resultaten afzonderlijk beschreven.

Uitvoerbaarheid bij vmbo-leerlingen

Algemeen

Beide vmbo-docenten gaven aan dat de docentenhandleiding duidelijk was. De lessen vroegen niet om veel voorbereidingstijd. Ook het onderwerp sprak beide docenten aan. Ze vonden het leuk om de lessen te geven. Beide docenten waren positief over het aantal lessen. Een docent vond de eerste twee lessen het leukst om te geven, doordat deze lessen dynamischer waren. De docenten vonden het goed haalbaar om de verschillende opdrachten uit te voeren binnen de beschikbare tijd.

De vwo-docenten dachten dat de interventie geschikter is voor klas 2, aangezien in deze klassen er nog een sterke negatieve sociale norm is met betrekking tot middelengebruik. Een docent betwijfelde of de ouders de begeleidende e-mails wel hebben gekregen. De docent gaf als suggestie om meer respons te krijgen van ouders, om de ouders een persoonlijke mail te sturen vanuit de mentor. De docenten vonden de docentenhandleidingen erg duidelijk. Een docent merkte op dat het lesprogramma erg gericht is op risico's en feitjes en minder op persoonlijke verhalen. De docent had liever gezien dat er meer gebruik werd gemaakt van negatieve persoonlijke verhalen, om zo beter aan te sluiten bij de leefwereld van de kinderen.

Persoonlijke verhalen en voorbeelden komen meer binnen. Ook gaven de docenten aan dat zij het onderwerp lachgas hadden gemist, vooral omdat er in een klas een heftig incident met lachgas had plaatsgevonden. Daarnaast waren de docenten benieuwd of het mogelijk is om een ouderavond aan de lessenserie te verbinden.

Les 1

Beide vmbo-docenten gaven aan dat de Kahootvragen wat moeilijk waren voor de leerlingen. Een docent gaf aan dat na extra verduidelijking van de docent het voor de leerlingen wel begrijpbaar was. De andere gaf aan dat de Kahoot-quiz veel tekst bevatte en dat er behoefte was aan meer plaatjes en filmpjes. Deze docenten gaven aan dat leerlingen de Kahoot-quiz interessant vonden en er enthousiast van werden. De docenten vonden dat zij er in slaagden onderlinge negatieve beïnvloeding van leerlingen tegen te gaan. Een docent heeft de groepjes van de mindmap zelf gevormd. Deze docent gaf aan de leerlingen gestuurd te hebben bij het kiezen van een onderwerp. Dit was volgens hem noodzakelijk om de leerlingen serieus mee te krijgen. De docent gaf aan dat de leerlingen er serieus mee bezig zijn geweest en het ook leuk vonden. De docent benoemde wel dat de leerlingen niet in staat waren om risico's op te schrijven, dus heeft docent aangegeven dat ze alle bij hen bekende informatie mochten opschrijven. Ze schreven dan voornamelijk de gevolgen op. De andere docent gaf aan dat de mindmap goed werkt voor de leerlingen. Daar werken ze op school zelf ook veel mee. "Het is echter belangrijk dat je als docent actief bent en leerlingen stimuleert om verder te denken." Dat ging in deze opdracht erg goed volgens de docent. Beide docenten gaven aan dat zij de les hebben afgesloten. Dit deden ze door de leerlingen terug te vragen over de les. Ook vroeg een docent wat leerlingen van de les vonden. Hier gaven leerlingen aan het leuk te vinden. Dit kwam volgens de docent vooral omdat het voor hun niet voelde als een echte les, "ze zijn niet met het boek bezig dus dat is leuk".

De vwo-docenten gaven aan dat de leerlingen de Kahoot-quiz interessant vonden. De docenten oordeelden hiermee dus anders dan de inschatting was van de observatoren, die niet de indruk hadden dat de leerlingen de eerste les leuk vonden. Ze docenten waren ook van mening dat de leerlingen goed meededen mee zonder veel chaos. Ook waren de vragen van de Kahoot-quiz van goed niveau voor de klassen. De mindmap opdracht duurde volgens de docenten voor de leerlingen te lang. Ook gaven de docenten aan dat de leerlingen al eerder bronnen hadden gebruikt dan de bedoeling was bij de opdracht. Dit kwam ook naar voren uit de lesobservaties. Docenten gaven aan de les afgerond te hebben door een rondvraag te doen in de klas. Hier kwam echter niet veel reactie op.

Les 2

Een vmbo-docent heeft de les ingeleid door een verhaaltje dat aansloot bij de leefwereld van de leerlingen. Deze inleiding had betrekking op het belang van betrouwbare bronnen. Deze docent gaf aan dat leerlingen het aanvullen van de mindmaps met bronnen lastig vonden. Ze dachten de mindmap opdracht al afgerond te hebben in les 1. Het leek dezelfde opdracht waardoor leerlingen aangaven het saai te vinden. De andere docent gaf aan dat het voor de leerlingen lastig was om de betrouwbare internetsites te lezen. "Ze zijn niet zo taalvaardig en het zijn best tekstuele sites. Sites met kleurrijke lay-out en filmpjes spreken hen meer

aan". Bij het volgende lesonderdeel, het bespreken van stellingen, lieten beide docenten lieten de leerlingen lopen om te laten zien of ze het met een stelling eens of oneens waren. Een docent had doorveer een streep op de vloer gezet om zo eens en oneens aan te geven. Beide docenten gaven ook aan dat de stellingen soms moeilijk waren. Vooral als er een ontkenning in zat. Een docent gaf aan dat als je de stelling moet uitleggen de leerlingen eigenlijk al zijn afgehaakt voor de discussie. Toch deden leerlingen actief mee, en gaven de docenten aan dat leerlingen het leuk vonden. De docenten gaven aan de les hetzelfde te hebben afgerond als les 1, dus vragen of ze dingen hadden gehoord die ze nog niet wisten. Er werd serieus naar elkaar geluisterd en serieus op de reacties van de leerlingen ingegaan. De docent gaf aan dat leerlingen normaal minder actief in de discussie zijn.

De vwo-docenten waren niet enthousiast over het terugkerend gebruik van de mindmap in meerdere lessen. De leerlingen hadden al in les 1 al bronnen gebruikt van het internet, terwijl dit eigenlijk pas de bedoeling was in de tweede les. Ze hadden de mindmap al afgerond voor zichzelf. De docenten vonden het bespreken van de stellingen een leuk lesonderdeel. Ze gaven aan dat de leerlingen het leuk vonden, en een goede argumentatie hadden. "Er kon een discussie op niveau gevoerd worden." Een van de docenten gaf wel aan dat er ook stellingen bij waren waar de leerlingen allemaal dezelfde mening over hadden. Deze docent adviseerde dan ook om moeilijkere stellingen toe te voegen. Zodat die stellingen zorgen voor meer verdeling tussen de leerlingen en zo dus voor meer discussie zorgen. Beide docenten gaven aan dat zij de les niet volgens de docentenhandleiding hebben afgerond.

Les 3

In de derde les moesten de leerlingen meerkeuze vragen bedenken over de informatie die zij in de voorgaande lessen in de mindmap hadden opgeschreven. Beide vmbo-docenten gaven aan dat dit lastig was voor de leerlingen. De docenten gaven aan dat voorbeeldvragen ondersteunend werken. Ondanks de inzet van voorbeeldvragen bleef het formuleren van meerkeuze vragen voor beide klassen te moeilijk. Een docent gaf aan te betwijfelen of de leerlingen daadwerkelijk met hun ouders de huiswerkopdracht hebben uitgevoerd. De andere docent dacht dat leerlingen wel open met hun ouders praten over middelgebruik. "Ze zeiden wel dat ze thuis afspraken hadden over die onderwerpen. En er waren ook een paar die hadden een afspraak en de afspraak was dat het niet echt boeide". Deze docent was wel van mening dat de huiswerkopdracht erg complex was, "ze kunnen zich niet inleven in de ouders." Ook gaven beide docenten aan dat het denkniveau van ouders niet altijd even hoog was, dus dat het voor ouders ook complex kan zijn om de huiswerkopdracht uit te voeren. Een docent gaf de les te hebben afgerond volgens de werkwijze in de docentenhandleiding. Deze lesafsluiting was wel kort omdat ze langer doorgepraat hebben over andere dingen.

Beide vwo-docenten gaven aan dat de leerlingen serieus meededen met het formuleren van meerkeuze vragen aan de hand van de mindmap. Wel was er tussen de leerlingen een verschil in interesse merkbaar. Een docent had een competitie-element toegevoegd om zo leerlingen te enthousiasmeren. Dit werkte goed volgens de docent. De docenten gaven aan dat het voorbereiden van de huiswerkopdracht te complex voor de leerlingen was. "Het is lastig voor hen om in te beelden wat hun ouders vinden." Ook gaven de docenten

aan dat de leerlingen de dubbele ontkenning lastig vonden die in een van de stellingen was verwerkt. De docenten geven aan dat zij de les niet expliciet hadden afgerond.

Les 4

Een vmbo-docent gaf aan dat hij in zijn klas had nagevraagd of de huiswerkopdracht uitgevoerd was. Hierbij gaf de docent aan dat een leerling er thuis over had gesproken. Ook zijn collega gaf die aan dat de leerlingen weinig gehoor gaven aan de huiswerkopdracht. Het tweede deel van de les bestond uit de eind-quiz. Hiervoor heeft een docent de vragen in Kahoot gezet. Hij gaf aan dat de leerlingen goede vragen hadden bedacht: "Waarom is nicotine slecht? Hoeveel slechte stoffen zit er in tabak?" Wel gaf de docent aan dat leerling zelf hun antwoorden niet meer wisten, aangezien er twee weken tussen de lessen had gezeten. De andere docent gaf aan na vraag drie te zijn gestopt met de eindquiz. "Ik heb echt mijn best gedaan om het te laten werken, maar de les ging nergens over. Het waren geen goede vragen en het was chaos." Als afsluiting vroegen de docenten wat leerlingen van de lessen vonden en wat ze geleerd hadden. Dit leidde tot ongewenste opmerkingen van de leerlingen bijv. "mijn ouders kopen sigaretten voor mij". De docent kon dit stoppen. Ook gaf de docent aan dat hij tijdens de lessen echt zijn best heeft gedaan om te laten zien dat gebruik niet de norm is. De andere docent gaf aan dat de leerlingen het onderwerp middelengebruik interessant vonden. Echter vonden ze de gepresenteerde lessen saai. Ze miste afbeeldingen en filmpjes.

Een van beide vwo-docenten gaf aan bij de leerlingen te hebben gevraagd naar de huiswerkopdracht. Daarbij werd aangegeven dat leerlingen weinig terug wilden koppelen over de opdracht. Het was de docent onduidelijk of de opdracht thuis niet besproken was, of dat leerlingen er niet over durfden te praten. De docenten waren erg tevreden over de eindquiz. Leerlingen deden goed mee en de vragen waren van redelijk niveau. Een docent gaf aan dat de quizvragen van goed niveau waren en er een goede verdeling was tussen vragen over roken, alcohol en wiet. Een van de docenten had een kleine beloning uitgelooft voor de leerlingen met de meeste goede antwoorden. Dit competitie-element was bedoeld om de leerlingen beter te betrekken. Dit vond de andere docent een goede toevoeging. De docenten gaven aan dat zij de les niet volgens de docentenhandleiding hebben afgerond.

4.1.3 Oudercomponent

In totaal werden zeven interviews met acht ouders gehouden. Een interview betrof een koppel.

Mails Samen Fris

De meerderheid van de ouders gaf aan dat ze het fijn vonden betrokken te zijn bij de interventie. "Fijn dat je betrokken wordt, maar ook fijn dat je zelf kan kiezen in hoeverre". Er was echter ook een ouder die aangaf niet betrokken te willen worden bij wat er op school gebeurt. "Het opvoedgedeelte doen we thuis wel". Een ouder gaf aan het fijn te vinden dat school aandacht besteed aan middelengebruik, aangezien deze ouder het zelf lastig vond om hierover te praten als ouder. De ouders zijn dan ook blij dat er met leeftijdsgenoten over middelengebruik gesproken wordt. De meerderheid (n=6) van de ouders had de mails van Samen Fris gelezen. Bij twee ouders waren deze mails niet goed aangekomen. Ze hadden ze wel ontvangen, maar hadden dit niet gezien. Ook zijn niet alle mails door de ouders gelezen. Ouders gaven aan

druk te zijn en het merendeel heeft de mails daarom gescand. Sommige ouders waren ook verbaasd over het ontvangen van mails over een lesprogramma, aangezien dit niet gebruikelijk is.

Oudersite Samen Fris

Ondanks dat ouders aangaven dat ze het prettig vonden om de mails te krijgen, gaf een ouder aan het te veel moeite te vinden om door te klikken naar de website. Andere ouders gaven aan dat ze niet hadden begrepen dat er een website verbonden was aan de mails. Hierdoor hadden maar twee ouders de website echt bekeken. Hiervan gaf een ouder aan dat de site duidelijk en makkelijk beschreven was. "Mooie Jip en Janneke website, was heel helder.". De andere ouder gaf aan dat het een interessante site was, maar dat de informatie die op de website gepresenteerd werd voor deze ouder niet nieuw was. Een ouder gaf aan de website zelf niet te hebben gezien, maar wel opvoedtips uit de stellingen gehaald te hebben. Door ouders werd aangegeven dat ze graag informatie wilden over omgaan met gamen, lachgas en XTC.

Huiswerkopdracht

Het merendeel van de ouders heeft de huiswerkopdracht uitgevoerd. Dit werd als positief ervaren. Al gaven veel ouders aan dat zij ook zonder deze huiswerkopdracht met hun kind in gesprek gingen over middelengebruik. De huiswerkopdracht was echter wel een stimulans om dit te gaan doen. "Ik denk wel dat de huiswerkopdracht echt een toegevoegde waarde is, omdat jullie een zetje geven om het bespreekbaar te maken". Hoewel de huiswerkopdracht ook tijdens de les aan de leerlingen is meegegeven waren het de ouders die het initiatief namen voor het uitvoeren van de opdracht.

Afspraken

Vijf ouders vonden dat verbieden van middelengebruik niet de manier was. "Wij denken dan dat kinderen het juist wel gaan doen", "Dan ga ik hem verder van me wegzetten". De andere ouders gaven aan het kind ruimte te willen geven: "Je moet het zelf ervaren", "Ik wil proberen om hem stapsgewijs te laten wennen aan alcohol". Wel vonden de meeste ouders het belangrijk om afspraken te maken of grenzen te stellen: "Ik moet gewoon heel duidelijk zijn daarin. Dat is mijn rol. Het is gewoon nee", "Hij weet hoe ik erover denk en daar is geen ruimte". Ouders hadden er vertrouwen in dat zij ook onderlinge afspraken met hun kind konden maken. Hoewel niet alle ouders (n = 3) zich iets aantrokken van de mening van anderen, vonden meerdere ouders het wel belangrijk wat andere ouders vinden. Een ouder gaf aan dat als ze met ruimdenkendere ouders praatte, dat ze twijfelde of ze te streng was. Voor de overige ouders was de wettelijke NIX18-norm leidend. Alle respondenten stelden als duidelijke grens dat hun 14-15-jarige kinderen niet mogen drinken en roken. De houding en regelgeving van sommige ouders wordt soepeler naarmate kinderen ouder worden. Ouders waren van mening dat een veilige omgeving, vertrouwen in het kind en het type kind helpen bij het maken van goede afspraken. Zo vertelde een ouder bij het ene kind wel strikte regels te stellen terwijl de ander dit niet nodig heeft. Een meerderheid van ouders gaf aan dat middelengebruik bij hun kind nog niet speelde. Hierdoor vond niet iedere ouder het nodig om al duidelijke afspraken over alcohol en tabak te maken. Wel was er behoefte aan ondersteuning. Zo twijfelden ouders of het goed is om streng te zijn en wanneer zij een uitzondering mogen maken. Ook gaven ouders aan dat zij graag wilden weten op welke manier zij het beste afspraken kunnen maken met hun kind.

Perspectief ouders middelengebruik

Een meerderheid van ouders keurde middelengebruik onder minderjarigen af. Als belangrijkste reden noemden zij de negatieve consequenties van middelengebruik: gezondheid, gedrag, financiën, overstappen op andere middelen. Alle ouders gaven aan dat zij er gedeeltelijk vertrouwen in hadden dat zij invloed hebben op het middelengebruik van hun kind. Zes ouders zagen hun invloed eerder als bijsturen dan opvoeden. Hiervoor werden diverse redenen gegeven: "Ze maken hun eigen keuzes ", "Je stopt het gewoon niet, maar je kan wel proberen te sturen dat het niet te erg wordt ".

Communicatie

Ouders waren positief over de manier waarop zij met hun kind over middelengebruik spraken: "Als je het gewoon bespreekbaar maakt, dan maak je het minder spannend", "Belangrijk om open te zijn ". Sommige ouders gebruikten een aanleiding voor een gesprek (bijv. media of incident op school), anderen praatten erover als het ter sprake kwam. De meeste ouders gaven aan er vertrouwen in te hebben om met hun kind te kunnen praten over middelengebruik. Deze gesprekken verliepen meestal goed. Ouders gaven aan: "Het is bespreekbaar. Hij staat open voor het gesprek", "Als er problemen zijn dan moet je dat uitspreken". Hierbij werd openlijk praten over middelengebruik belangrijker gevonden dan middelengebruik zelf: "Het feit dat hij zelf aangaf dat hij niet geluisterd heeft, dat vond ik veel meer waard dan dat ene biertje". Ook werd het belang aangegeven van een goede relatie en een vertrouwde en veilige omgeving waarin gepraat kan worden. Daarbij gaven ouders aan dat het voeren van constructieve gesprekken persoonsafhankelijk is. Het type kind, type ouder en een stabiele gezinssituatie werden benoemd: "Ik heb denk ik gewoon een hele makkelijke zoon". Twee ouders gaven aan het soms moeilijk te vinden om met hun kind te praten: "Het is wel moeilijker dan vroeger. Gaat niet vanzelf". Als barrières werden genoemd dat het kind er niet voor open staat en dat de boodschap niet binnenkomt.

4.2. Werkzaamheid Samen Fris

4.2.1 Vragenlijsten leerlingen

Voorafgaand aan de lessen is in kaart gebracht of de leerlingen wel eens gerookt, geblowd of alcohol gedronken hadden. Hieruit bleek dat de meeste leerlingen voor de lessen nog nooit gerookt hebben of in aanraking zijn gekomen met wiet. Een meerderheid van de jongeren heeft wel al eens alcohol gedronken.

Allereerst worden de resultaten beschreven voor leerlingen behorend tot de categorie "goede uitvoering". Uit de analyses blijkt dat leerlingen die hebben deelgenomen aan een goede uitvoering van Samen Fris verschillende positieve veranderingen laten zien. Bij deze leerlingen is sprake van een significante toename in de risicoperceptie ten opzichte van blowen. Dit wil zeggen dat de leerlingen na Samen Fris van mening waren dat blowen schadelijker is dan zij in het begin dachten. Het verschil tussen beide meetmomenten is middelgroot tot groot (Cohen's $d = 0,64$). Daarnaast was er sprake van een significante verandering in de injunctieve norm van roken. Dit wil zeggen dat leerlingen na afloop van Samen Fris vonden dat roken in hun omgeving minder geaccepteerd werd dan voorafgaand aan Samen Fris. Het verschil tussen beide

meetmomenten is klein tot middelgroot (Cohen's $d = 0,29$). Op de andere uitkomsten zijn geen significante verschillen gevonden.

Tabel 6: analyse goede uitvoering

Variabelen	<i>t</i>	Goede uitvoering (<i>n</i> = 35)		
		<i>Sig.</i>	<i>MT1</i>	<i>MT2</i>
Attitude alcohol	.353	.727	2.8405	2.8087
Attitude roken	.242	.811	1.7333	1.7095
Attitude wiet	1.837	.077	2.2238	2.0429
Risicoperceptie alcohol	-.1507	.143	2.8000	2.9722
Risicoperceptie roken	-1.726	.095	3.2222	3.3556
Risicoperceptie wiet	-3.758	.001	2.6667	3.0247
PBC middelen	-1.257	.218	6.1979	6.3542
Injunctieve norm alcohol	1.094	.282	3.8437	3.6875
Injunctieve norm roken	2.642	.013	2.5104	2.2083
Injunctieve norm wiet	-.078	.938	2.6022	2.6129
Descriptieve norm alcohol	.1906	.066	2.5313	2.2969
Descriptieve norm roken	1.380	.177	1.9844	1.8281
Descriptieve norm wiet	-.865	.394	1.6719	1.7813
Intentie alcohol	-.346	.732	2.5806	2.6129
Intentie roken	1.248	.221	1.6250	1.5104
Intentie wiet	.367	.716	1.7917	1.7604
Afspraken alcohol	-.619	.540	1.9688	2.0469
Afspraken roken	.087	.932	1.3065	1.2984
Afspraken wiet	-.100	.921	1.1855	1.1935

Hieronder worden de resultaten van alle klassen van Samen Fris beschreven, ongeacht de kwaliteit van uitvoering. Uit de analyses van alle klassen is er bij de leerlingen sprake van een significante toename in de risicoperceptie ten opzichte van alcohol. Dit wil zeggen dat de leerlingen na Samen Fris van mening waren dat alcohol schadelijker is dan zij in het begin dachten. Het verschil tussen beide meetmomenten is klein tot middelgroot (Cohen's $d = 0,28$). Dit was niet het geval voor de risicoperceptie van roken en blowen. Op de andere uitkomsten zijn geen significante verschillen gevonden.

Tabel 7: analyse alle klassen

Variabelen	<i>t</i>	Alle klassen (<i>n</i> = 84)		
		<i>Sig.</i>	<i>M T1</i>	<i>M T2</i>
Attitude alcohol	-.643	.523	2.8243	2.8814
Attitude roken	-1.028	.308	1.5997	1.6852
Attitude wiet	1.738	.088	1.6852	1.5908
Risicoperceptie alcohol	-2.720	.009	2.6257	2.8596
Risicoperceptie roken	-.167	.868	3.2013	3.2107
Risicoperceptie wiet	-.253	.217	2.0072	3.1594
PBC middelen	-.069	.946	6.3279	6.3333
Injunctieve norm alcohol	.810	.421	4.0874	4.0000
Injunctieve norm roken	.842	.403	2.6120	2.4918
Injunctieve norm wiet	.550	.585	2.0833	2.0111
Descriptieve norm alcohol	1.154	.253	2.9508	2.8361
Descriptieve norm roken	1.097	.277	2.1967	2.0902
Descriptieve norm wiet	-1.351	.182	1.4344	1.5328
Intentie alcohol	-1.844	.070	2.5167	2.6389
Intentie roken	.089	.929	1.5027	1.4973
Intentie wiet	-.296	.768	1.4153	1.4317
Afspraken alcohol	-1.785	.079	2.1750	2.3375
Afspraken roken	1.236	.221	1.3305	1.2542
Afspraken wiet	-.721	.474	1.0975	1.1314
Gesprekperceptie	-.284	.777	4.8042	3.8375

4.3. Geschiktheid materiaal Samen Fris

De beeldtaal is door 84 leerlingen beoordeeld. Het merendeel van de leerlingen waren enthousiast over de afbeeldingen. Ze vonden de afbeeldingen stoer en kleurrijk. De afbeeldingen spraken aan bij de doelgroep. Ook klopte de omschrijvingen van de leerlingen over de afbeeldingen met het doel van de ontwerpers. De leerlingen begrepen dus wat er geïllustreerd werd. Er is hier geen verschil tussen de verschillende onderwijsniveaus. De tien docenten die ondervraagd waren gaven aan dat het materiaal goed bij de doelgroep paste. Echter was er wel twijfel over hoe de beeldtaal in de smaak zou vallen bij de gelovige gemeenschap.

5. Conclusie en aanbevelingen pilot 2019

In de het pilotonderzoek naar de uitvoerbaarheid en werkzaamheid van Samen Fris zijn verschillende databronnen gecombineerd. Hierdoor is een goed overzicht ontstaan van de wijze waarop Samen Fris in de verschillende klassen is uitgevoerd en welke resultaten dit heeft opgeleverd. Aan de hand van de onderzoeksresultaten kunnen verschillende aanbevelingen worden gedaan voor verbetering.

5.1. Uitvoering

De uitvoering van Samen Fris is op te splitsen in de uitvoering van het leerling gedeelte, en het oudergedeelte.

5.1.1. Leerling gedeelte

In de pilot zijn verschillende lessen geobserveerd. Er was een duidelijk verschil in uitvoering zichtbaar tussen de verschillende klassen. In drie klassen (een vmbo-klas en beide vwo-klassen) kwam de uitvoering van de lessenreeks grotendeels tot geheel overeen met de beschrijving in de docentenhandleiding. De overige lessen weken af van het protocol. Er werd door deze docenten ook regelmatig afgeweken van de aangegeven lessenstructuur (inleiding, opdrachten, afsluiting) en de uitvoering van verschillende opdrachten week af van de voorgestelde opzet. Uit de evaluatiegesprekken met de docenten bleek dat de docenten de materialen bruikbaar vonden en docentenhandleiding duidelijk. Verschillen in uitvoering hingen deels samen met verschillen in het niveau van de klassen; de uitvoering van de lessen verliep anders in vmbo-klassen dan in vwo-klassen. Dit had tot gevolg dat docenten de opdracht soms anders moesten formuleren of aanpassen aan het niveau van de leerlingen. Er waren echter ook andere oorzaken aan te wijzen voor verschillen in uitvoering. Een van de scholen die had toegezegd aan de pilot te willen deelnemen, had onderschat hoeveel tijd dit zou kosten. Deze docenten volgden de docentenhandleiding minder strak en één docent heeft de lessen niet afgemaakt.

De Kahoot-quiz ging in de meeste klassen erg goed. Leerlingen gaven aan dit de leukste opdracht te vinden. Deze opdracht werkte zowel in vmbo-klassen als in vwo-klassen goed. Uit de observaties bleek wel dat er verschil was in de wijze waarop de docenten de opdracht nabespreken, de ene docent deed dit uitvoeriger dan de andere docent. Dit was echter geen verschil dat samenhang met het niveau van de leerlingen. In beide niveaus werd ook met verwondering gereageerd op de sociale normvragen. De meeste leerlingen dachten dat leeftijdsgenoten veel meer middelen gebruikten, dan daadwerkelijk het geval is.

De mindmap werd door leerlingen als de minst leuke opdracht gezien. Het was voor leerlingen niet altijd duidelijk wat de opdracht inhield. Vooral voor vmbo-klassen was dit een lastig uitvoerbare opdracht. Zij vonden het lastig om zelf te verzinnen wat ze op de mindmap moesten opschrijven (les 1) en hadden moeite met het vinden en beoordelen van betrouwbare bronnen (les 2). Ook bleek dat het opsplitsen van de verschillende opdrachten die bij de mindmap hoorden, niet prettig was voor de leerlingen. Leerlingen gaven aan het idee te hebben dezelfde opdracht twee keer te doen. Veel vwo-leerlingen hadden bovendien al in

de eerste les gebruik gemaakt van bronnen op het internet, waardoor de tijd die beschikbaar was voor de mindmap opdrachten te lang was.

De discussieopdracht aan de hand van stellingen bleek geschikter voor vwo-klassen, dan voor vmbo-klassen te zijn. Bij de vmbo-klassen moest een stelling soms zo vaak uitgelegd worden dat het discussie element wegviel. Het visueel maken van de discussie, door de klas fysiek in te delen in voorstanders en tegenstanders, werkte goed. Hierdoor werd zichtbaar wat de sociale norm van de groep was. Ook lukte het docenten goed om de discussie te faciliteren en te voorkomen dat middelengebruik positief ter sprake kwam. De opdracht zelf was voor beide niveaus toepasbaar, alleen waren de voorgestelde stellingen voor sommige vmbo-leerlingen te moeilijk.

In sommige klassen werd er weerstand vanuit de leerlingen ervaren tegen het betrekken van de ouders. Hoe sterk deze weerstand was, was afhankelijk van de wijze waarop de docent dit besprak. Veel leerlingen vonden het moeilijk om zich in te leven in het standpunt van hun ouders. Een van de docenten gaf de tip om de stellingen op de volgende manier te formuleren: "Mijn ouders denken..." in plaats van "ik denk dat mijn ouders vinden". Hierdoor werd de opdracht duidelijker voor de leerlingen.

Leerlingen uit vmbo-klassen hadden meer moeite hebben met het bedenken van meerkeuze vragen aan de hand van de mindmap. Sommige docenten hebben geprobeerd om deze opdracht makkelijker te maken voor vmbo-leerlingen door voorbeeldvragen te formuleren. Dit bleek echter lang niet altijd afdoende. Voor vwo-leerlingen was deze opdracht wel erg geschikt. Het niveau van de vragen was goed en uit de eindquiz bleek dat de leerlingen ook echt iets geleerd hadden tijdens de lessen.

Uit de observaties en gesprekken met docenten kan geconcludeerd worden dat niveaudifferentiatie van belang is. Leerlingen uit vmbo-klassen hebben meer behoefte aan meer praktisch georiënteerde lessen.

5.1.2 Oudergedeelte

Ondanks dat de meerderheid van de ondervraagde ouders aangaven het belangrijk te vinden betrokken te zijn bij het onderwerp middelengebruik, bleek het toch lastig om ouders te betrekken bij de interventie. De mails zijn door weinig ouders grondig gelezen, en het doorlinken naar de site is bij nog minder ouder gelukt. Bij sommige ouders belanden de mails in de spam en andere ouders gaven aan dat zij geen tijd hadden, of dat zij niet door hadden dat er een website gekoppeld was aan de mail. Het is dus belangrijk om duidelijkere acties in de mails te zetten. Ook een introductie vanuit de school zodat ouders vooraf geïnformeerd zijn dat zij de mails van de lessenserie kunnen verwachten kan helpen met een hogere respons. Ondanks het tegenvallende bereik van de oudercomponent, bleken alle ondervraagde ouders wel op de hoogte van de huiswerkopdracht. Deze huiswerkopdracht werd door de ouders positief ontvangen. Ouders vonden het fijn om met hun kind in gesprek te gaan en de huiswerkopdracht was een steuntje in de rug om dit te doen. Het initiatief voor het uitvoeren van de opdracht kwam bij alle ondervraagde ouders bij de ouders vandaan. Leerlingen waren minder bereid om dit gesprek met de ouders te voeren. Tijdens de observaties bleek dat leerlingen weerstand ervoeren om met hun ouders in gesprek te gaan, maar dit kwam ook doordat het bij de leerlingen niet altijd duidelijk was wat er precies met de ouders moest worden besproken. Verder vonden

ouders alleen informatie over roken, blowen en alcohol beperkt. Graag zouden ze ook geïnformeerd willen worden over andere middelen, bijv. lachgas en XTC, en gamen.

5.2. Werkzaamheid Samen Fris

Bij de lessen die zijn uitgevoerd volgens protocol zijn de leerlingen meer bewust geworden over de risico's van het cannabisgebruik. Daarnaast laten de resultaten zien dat leerlingen de attitude van peers, vrienden en ouders over roken naar aanleiding van de interventie minder positief beoordelen. Als er wordt gekeken naar alle lessen (ook de lessen die niet geheel volgens protocol verliepen) is te zien dat leerlingen zich meer bewust zijn geworden over de risico's van alcoholgebruik. Uit de resultaten blijkt bovendien dat er geen averechtste effecten bereikt worden. De resultaten van dit pilotonderzoek laten zien dat Samen Fris potentie heeft, maar dat er zeker ook nog ruimte is voor verbetering.

5.3. Geschiktheid materiaal Samen Fris

Het geteste beeldmateriaal werd positief beoordeeld door de doelgroep. Na aanleiding van de feedback van de docenten is materiaal wat mogelijk en afkerende reactie bij de gelovige gemeenschap op zou kunnen roepen niet meegenomen in de interventie.

5.4. Aanbevelingen

Uit de interviews, vragenlijsten en observatie is verschillende data naar voren gekomen. Deze data laat zien wat goed werkt binnen de interventie en waar aanpassingen nodig zijn.

Differentiatie in niveau

Uit de verschillende data kwam naar voren dat er behoefte is aan een differentiatie in niveau. Leerlingen die op het vmbo zitten hebben behoefte aan extra ondersteuning en uitleg. Bij de mindmap opdrachten bleek dat vmbo-leerlingen niet goed wisten hoe ze aan de opdracht moesten beginnen en ook het zoeken van bronnen bleek lastig. Om de mindmap opdracht goed te kunnen uitvoeren zou een invulformat en vooraf aangeleverde begrijpbare bronnen een goede aanvulling kunnen zijn. Dit kan extra ondersteunen bij het maken van een mindmap. Ook de afsluitende opdracht bij de mindmap, het formuleren van meerkeuze vragen, bleek voor vmbo-leerlingen niet geschikt. Hiervoor zou een andere invulling moeten worden gezocht. Ook moet er extra aandacht zijn voor de formulering van de vragen en de stellingen. Soms staat er bijvoorbeeld een dubbele ontkenning in. Voor vmbo-leerlingen moeten stellingen eenvoudig geformuleerd worden. Voor vwo-leerlingen mogen juist lastigere stellingen toegevoegd worden, zodat er meer discussie in de les plaatsvindt.

Lesvolgorde aanpassen

De lesopbouw waarin mindmap meerdere keren komt in de lessenserie bleek niet goed te werken. Leerlingen vonden dit saai en begrepen ook niet altijd het verschil tussen de verschillende opdrachten bij de mindmap.

Door de volgorden van de opdrachten in de lessenserie aan te passen en de mindmap in een keer te doen, kan dit worden ondervangen.

Aankleding lessen

Hoewel docenten de materialen duidelijk vonden, gaven ze ook aan dat het wenselijk zou zijn als er bij de les gebruik gemaakt kan worden van meer ondersteunend materialen, zoals plaatjes, filmpjes of het gebruik van persoonlijke verhalen.

Oudercomponent

Tijdens de pilot kwam duidelijk naar voren dat ouders niet voldoende bereikt werden. Docenten opperden dat een introductiemail vanuit de school hierbij zou kunnen helpen, zodat ouders op de hoogte zijn dat ze mail kunnen verwachten vanuit de digitale omgeving van Samen Fris. Daarnaast bleek dat de mails zelf ook duidelijk vormgegeven konden worden. Ouders hadden niet altijd door dat de mails verwezen naar een website. Dit moet dus duidelijker worden aangegeven. Bijvoorbeeld door minder tekst in de mail zelf te plaatsen en het doel van de mail en de verwijzing naar de website duidelijker vorm te geven. De website zelf kan worden aangevuld met extra informatie over gamen en andere middelen zoals lachgas en XTC. Uit de interviews bleek dat ouders daar behoefte aan hebben.

Docentenhandleiding

Ondanks dat docenten de docentenhandleiding erg makkelijk in gebruik vonden, bleek dat niet elke docent zich volledig hier aan hield. Door een duidelijke introductie en afronding in de handleiding te zetten wordt de kans vergroot dat docenten dit opvolgen. Ook zou het goed zijn om de docentenhandleiding aan te vullen met tips en handvatten. Zoals de suggestie om een competitie-element toe te voegen, of afrondende vragen bij te voegen.

Literatuur

- Abraham, C. & Sheeran, P. (2005). The Health Believe Model. In M. Conner & P. Norman (Eds.), *Predicting health behaviour: Research and practice with social cognition models* (2nd ed., pp. 28-80). Maidenhead, Berkshire, UK: Open University Press, McCraw Hill Education.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: a Social Cognitive Theory*. Englewoods Cliff, NJ: Prentice Hall.
- Bava, S., & Tapert, S. F. (2010). Adolescent brain development and the risk for alcohol and other drug problems. *Neuropsychology Review*, 20, 398-413.
- Carver, H., Elliott, L., Kennedy, C. & Hanley, J. (2017). Parent-child connectedness and communication in relation to alcohol, tobacco and drug use in adolescence: An integrative review of the literature. *Drugs Educ. Prev. Policy* 24, 119-133.
- Den Exter Blokland, E. A. W., Engels, R. C., Harakeh, Z., Hale, W. W. & Meeus, W. (2009). If parents establish a no-smoking agreement with their offspring, does this prevent adolescents from smoking? Findings from three Dutch studies. *Health Educ. Behav.* 36, 759-76.
- Forehand, R., & Wierson, M. (1994). The role of developmental factors in planning behavioural interventions for children: Disruptive behavior as an example. *Behavior Therapy*, 24(1), 117-141.
- Gunther Moor, B., Leijenhorst, L. v., Rombouts, S. A. R. B., Crone, E. A., & Molen, M. W. van (2010). Do you like me? Neural correlates of social evaluation and developmental trajectories. *Social Neuroscience*, 5, 461-482.
- Hiemstra, M., de Leeuw, R. N. H., Engels, R. C. M. E. & Otten, R. (2017). What parents can do to keep their children from smoking: A systematic review on smoking-specific parenting strategies and smoking onset. *Addictive Behaviors* 70, 107-128.
- Onrust, S. A., Otten, R., Lammers, J. & Smit, F. (2016). School-based programmes to reduce and prevent substance use in different age groups: What works for whom? Systematic review and meta regression analysis. *Clinical Psychology Review* 44, 45-59.
- Perkins, H.W. (2002). Social norms and the prevention of alcohol misuse in collegiate contexts. *Journal of Studies on Alcohol, Supplement*, 14, 164-172.
- Steinberg, L. (2007). Risk taking in adolescence. New perspectives from brain and behavioural science. *Current Directions in Psychological Science*, 16, 55-59.
- Steinberg, L. (2010). A dual systems model of adolescent risk-taking. *Developmental Psychobiology*, 52, 216-224.
- Vermeulen-Smit, E. (2014). *The role of parents in preventing adolescent alcohol and cannabis use. Academisch proefschrift*. Universiteit Utrecht.

Bijlage

I. Observatieformulieren

OBSERVATIEFORMULIER LES 1

School: _____ Klas: _____ Aantal leerlingen: ____ Datum: _____

Introductie	
1. Waar zit de observator? (vanuit de ogen van de docent)	
2. Hoe laat start de docent met de les?	
3. Hoe wordt het onderwerp 'middelengebruik' geïntroduceerd? (1 antwoord mogelijk)	
☐ Docent leest introductie voor. ☐ Leerlingen lezen zelf introductie. ☐ Docent leidt het onderwerp zelf in. ☐ Docent slaat de introductie over.	
4. Welke elementen worden genoemd in de introductie? (meerdere antwoorden mogelijk)	
☐ In gesprek gaan over alcohol, roken en wiet ☐ Alcohol, roken en wiet in media ☐ Iedereen heeft wel een mening over alcohol, roken en wiet ☐ Leerlingen gaan onderzoeken wat ze weten over alcohol, roken, wiet en of dit klopt ☐ Uitleg opbouw les ☐ Wordt de koppeling met de ouders uitgelegd?	
Heeft de docent iets extra's toegevoegd aan de instructie of introductie? ☐ ja ☐ nee	
Zo ja, licht toe:	
5. De houding van de meeste leerlingen is serieus tijdens de instructie.	helemaal niet ☐ ☐ ☐ ☐ helemaal wel
6. Is er weerstand van de klas tegen het betrekken van de ouders?	☐ n.v.t. helemaal niet ☐ ☐ ☐ ☐ helemaal wel
Opmerkingen:	

Blok 1: Kahoot-quiz

6. Hoe laat start de docent met de opdracht?

7. Hoe leidt de docent de opdracht in? (1 antwoord mogelijk)

- ☐ Docent leest introductie voor.
- ☐ Leerlingen lezen zelf introductie.
- ☐ Docent leidt het onderwerp zelf in.
- ☐ Docent slaat introductie over.

8. Werkwijze docent:

- ☐ De docent instrueert leerlingen hun smartphone/ tablet/ laptop te pakken
- ☐ Heeft de docent iets extra's toegevoegd qua uitleg of hoe de opdracht wordt uitgevoerd?
- ☐ Vertelt de docent dat de ouders de resultaten van de quiz te zien krijgen?

☐ ja ☐ nee

Heeft de docent iets extra's toegevoegd qua uitleg of hoe de opdracht wordt uitgevoerd?

☐ ja ☐ nee

Zo ja, licht toe:

9. Kruis aan wat van toepassing is:

Kruis de stellingen aan die besproken worden.	Docent licht antwoord toe	Docent vraagt door	Leerlingen discussiëren onderling met elkaar
☐ Welk middel is het meest schadelijk?	☐	☐	☐
☐ Wat is geen risico van wiet gebruik?	☐	☐	☐
☐ Hoeveel procent van de 14-jarigen heeft nog nooit wiet gebruikt?	☐	☐	☐
☐ Wat is voor jou de belangrijkste reden om niet te drinken?	☐	☐	☐
☐ Hoeveel procent van de 14-jarigen rookt dagelijks?	☐	☐	☐
☐ Wat is geen risico van roken?	☐	☐	☐
☐ Mag je van je ouders alcohol drinken?	☐	☐	☐
☐ Welk middel is het meest verslavend?	☐	☐	☐

10. Er vindt klassikaal deviantie training plaats (onderling uitwisselen van stoere verhalen).

☐ ja ☐ nee ☐ niet te beoordelen

- ☐ Zo ja, de docent reageert adequaat (afkappen, uitdagen anders te denken, gebruik maken van tegengeluid in de klas, NIET: negeren of meelachen).

☐ ja ☐ nee

11. De meeste leerlingen hebben de opdracht serieus gedaan.

helemaal niet ☐ ☐ ☐ ☐ helemaal wel

12. Hoe laat is de opdracht afgerond?

Opmerkingen

Blok 2: Mindmap

13. Hoe laat start de docent met de opdracht?

14. Hoe leidt de docent de opdracht in? (1 antwoord mogelijk)

- ☐ Docent leest introductie voor.
- ☐ Leerlingen lezen zelf introductie.
- ☐ Docent leidt het onderwerp zelf in.
- ☐ Docent slaat de introductie over.

15. Werkwijze docent:

- ☐ De klas wordt in groepjes van vier verdeeld / de klas maakt zelf groepjes van vier
- ☐ Ieder groepje krijgt een groot wit vel papier
- ☐ Docent licht de regels voor het maken van de mindmap toe
- ☐ Docent ziet erop toe dat alle onderwerpen verdeeld zijn (alcohol, tabak en wiet)
- ☐ Docent loopt door de klas en helpt de leerlingen waar nodig
- ☐ Docent neemt de vellen papier na de opdracht weer in

Heeft de docent iets extra's toegevoegd qua uitleg of hoe de opdracht wordt uitgevoerd?

☐ ja ☐ nee

Zo ja, licht toe:

16. De meeste leerlingen hebben de opdracht serieus gedaan.

helemaal niet ☐☐☐☐ helemaal wel

17. Hoe laat is de opdracht afgerond?

Opmerkingen:

Afronding
18. Hoe rondt de docent de les af? (1 antwoord mogelijk) ☐ Docent leest afronding voor. ☐ Leerlingen lezen zelf de afronding. ☐ Docent rondt af met eigen verhaal. ☐ Docent slaat de afronding over.
19. Worden de afsluitende vragen na besproken? ☐ Ja, namelijk... (kruis aan welke vragen zijn besproken) ☐ Waren er dingen die je niet wist over risico's van alcohol, roken en wiet? ☐ Wisten groepsgenoten andere dingen dan jij? ☐ In de Kahoot hebben jullie gezien hoeveel jongeren roken/blowen/drinken. En dat dus eigenlijk maar een klein deel van de jongeren dit doen. Is dit voor jullie nieuwe informatie? ☐ Nee, de docent bespreekt de vragen niet en geeft geen samenvatting van de les ☐ Nee, de docent bespreekt de afsluitende vragen niet, maar geeft op een andere manier een samenvatting van de les Hoe reageren de leerlingen tijdens de afronding? ☐ N.T.B. De leerlingen reageren overwegend.... negatief ☐☐☐☐ positief
Opmerkingen

INVULLEN NA AFLOOP VAN DE LES

Alcohol, roken en wiet		
19. Wordt door de docent over het algemeen in positieve of negatieve zin over deze onderwerpen gesproken?		
• Alcohol:		Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Roken:		Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Wiet:		Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
20. Spreekt de docent over zijn/haar eigen ervaringen met de volgende onderwerpen?		
Waren de ervaringen overwegend positief of overwegend negatief?		
• Alcohol	☐ ja ☐ nee	Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Roken:	☐ ja ☐ nee	Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Wiet:	☐ ja ☐ nee	Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
21. Wordt door de leerlingen over het algemeen in positieve of negatieve zin over de volgende onderwerpen gesproken?		
• Alcohol:		Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Roken:		Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Wiet:		Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
22. Spreken de leerlingen over eigen ervaringen met alcohol, roken en wiet?		
Waren de ervaringen overwegend positief of overwegend negatief?		
• Alcohol:	☐ ja ☐ nee	Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Roken:	☐ ja ☐ nee	Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
• Wiet:	☐ ja ☐ nee	Alleen maar negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Alleen maar positief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Algemene evaluatie	
23. Had de les een logische opbouw?	☐ ja ☐ nee
Zo nee, licht toe:	
24. Overige opmerkingen bij de inhoud en opzet van de les:	

Houding van de docent	
25. Loyaliteit aan de interventie:	
In hoeverre heeft de docent zich gehouden aan het protocol van de les?	helemaal niet ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ heel erg ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
In hoeverre lijkt de docent de interventie te ondersteunen?	helemaal niet ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ heel erg ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
In hoeverre zoekt de docent contact met de observator tijdens de les?	helemaal niet ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ heel erg ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Overige opmerkingen houding docent:	

Houding van de leerlingen	
26. Hoeveel leerlingen doen actief mee aan de les?	☐ Vrijwel iedereen komt aan het woord ☐ De meerderheid komt aan het woord ☐ De helft komt aan het woord ☐ Een minderheid komt aan het woord ☐ Vrijwel niemand komt aan het woord
27. Hoeveel leerlingen doen serieus mee met de les?	☐ Vrijwel iedereen ☐ Een meerderheid ☐ Ongeveer de helft ☐ Een minderheid ☐ Niemand
28. Heb je de indruk dat de meeste leerlingen de lesstof hebben begrepen?	☐ Ja ☐ Gedeeltelijk ☐ Nee
29. Wordt door de leerlingen om extra uitleg gevraagd?	☐ Helemaal niet ☐ af en toe ☐ regelmatig ☐ voortdurend Toelichting:
30. Vonden de leerlingen de les leuk (zowel onderwerpen als opdrachten)?	Helemaal niet ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ helemaal wel Toelichting:
31. Hoe reageren de leerlingen op de docent?	overwegend negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ overwegend positief Toelichting:
32. Hoe reageren de leerlingen op elkaar?	overwegend negatief ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ overwegend positief Toelichting:
33. In hoeverre waren er problemen waardoor de les werd gehinderd?	☐ Grote problemen (Docent moest continue optreden waardoor de les werd belemmerd) ☐ Kleine problemen (Docent greep enkele keren effectief in en kon door gaan met de les) ☐ Geen problemen (De les werd afgemaakt zonder enkele problemen)
Overige opmerkingen over houding leerlingen:	

II. Topiclijst ouderinterview

Introductie

Kort voorstellen en doel interview uitleggen

Algemeen

- De meeste jongeren beginnen te experimenteren met middelengebruik als ze de leeftijd hebben van uw zoon of dochter.
 - Hoe denkt u over middelengebruik op deze leeftijd?
 - Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten?
 - Wat vindt u de belangrijkste risico's van middelengebruik op deze leeftijd?
- Hoe ziet u uw eigen rol m.b.t. roken, alcohol en/of drugs en uw kind?

Motivatie deelname

- Vindt u het belangrijk dat er op school aandacht wordt besteed aan voorlichting over middelengebruik?
 - Waarom wel / niet?
 - Vindt u het belangrijk om daarbij te worden betrokken?
 - Waarom wel / niet?
- Vindt u het belangrijk dat uw kind weet hoe u over middelengebruik denkt?
 - Waarom wel/niet?
- Was u gemotiveerd om actief deel te nemen aan dit project?
 - Waarom wel/niet?

Perceptie interventie

- Wat vond u van de manier waarop de interventie is opgezet?
 - Wat vond u van de huiswerkopdracht (het ouder-kind gesprek)?
 - Had u het idee dat dit van toegevoegde waarde was voor de interventie?
 - Wat vond u van de informatie op de website?
 - Hebt u er gebruik van gemaakt tijdens het ouder-kind gesprek?
 - Was alle informatie duidelijk?
 - Wat vond u van de filmpjes?
 - Hoe vond u het om de gegevens van de klas van uw kind te kunnen zien omtrent middelengebruik?
 - Wat vond u van de manier waarop u als ouder bent benaderd?
- Zou u dingen wellicht liever anders hebben gezien?
 - Zo ja, wat zou u graag anders zien?
 - Waarom zou u dat graag anders zien?
 - Hoe zou u het zelf doen?

Attitude

- Bent u door dit programma anders na gaan denken over middelengebruik onder jongeren?
 - En over het praten met uw kind over alcohol, roken en/of drugs?
 - En over het maken van afspraken met uw kind?
 - Wat heeft ervoor gezorgd dat uw mening is veranderd?

Sociale norm

- Hebt u door dit programma een beter beeld gekregen hoe andere ouders denken over middelengebruik onder jongeren?
 - Was dit nieuw en nuttig?
 - Wat voor informatie heeft u gemist?
- Hoe denken andere ouders in uw omgeving over middelengebruik onder jongeren?
 - Denken de meeste ouders hier hetzelfde over of zijn er grote verschillen tussen ouders?
 - Vindt u het belangrijk wat andere ouders hierover vinden?
 - Wat zou u kunnen helpen om negatieve invloed door andere ouders tegen te gaan?
 - Wat doet u als andere ouders een andere mening hebben over middelengebruik onder jongeren?
 - Wanneer en hoe spreekt u met andere ouders over alcohol, roken en /of drugs?
- In hoeverre praten ouders in uw omgeving met hun kinderen over alcohol, roken en/of drugs?
 - Zou u willen dat het in uw omgeving normaler wordt om met kinderen te praten over dit onderwerp?
 - Belemmert of bevordert de mening van andere ouders uw eigen idee om wel/niet met uw kind te praten?
- In hoeverre stellen ouders in uw omgeving regels?
 - Belemmeren of bevorderen de regels van anderen uw eigen idee om wel/geen regels te stellen?
 - Maakt u onderling met andere ouders afspraken over regels?
 - Waarom wel/ niet?
 - Denkt u dat dit zinvol is / zou zijn?

Regelgeving

- Hebt u door dit programma een beter beeld gekregen hoe u afspraken met uw kind kunt maken over alcohol, roken en/of drugs?
 - Was dit nieuw en nuttig?
 - Wat voor informatie heeft u gemist?
- Vindt u het maken van afspraken belangrijk?
- In hoeverre hebben u en uw kind afspraken gemaakt over alcohol, roken en/of drugs?
 - Welke afspraken?
 - Hoe gaat dat in de praktijk?
 - Wat doet u als uw kind zich niet aan de afspraken houdt? Vindt u dit moeilijk / makkelijk?
- Waar loopt u tegenaan om duidelijke afspraken te kunnen maken?
 - Wat zou u kunnen helpen om dit tegen te gaan?
 - Op welke manier zou u ondersteund willen worden om duidelijke afspraken te kunnen maken?

Zelfeffectiviteit

- Hebt u het gevoel dat u zelf invloed heeft op het middelengebruik van uw kind?
 - Tegen wat voor dingen loopt u aan waardoor u hier minder vertrouwen in heeft?
 - Wat zou u kunnen helpen om dit zelfvertrouwen te vergroten? *(bijvoorbeeld meer kennis, meer voorbeeld filmpjes, meer persoonlijke ondersteuning)*

- Hebt u het idee dat dit programma u meer vertrouwen heeft gegeven in uw rol als ouder in relatie tot het middelengebruik van uw kind?
 - Was de informatie nieuw en was het nuttig?
 - Wat voor informatie heeft u gemist?

Kennis

- Hebt u het gevoel dat u voldoende weet over middelengebruik en opvoeding?
 - Hoe komt u aan deze kennis? (*bijvoorbeeld internet, vrienden, etc..*)
- Zoekt u wel eens informatie over roken/drinken/drugs en opvoeding?
 - Waar bent u dan naar op zoek en waarom?
 - Waar vindt u deze informatie?
- Hebt u door dit programma meer kennis gekregen over middelengebruik onder jongeren?
 - Was de informatie nieuw en was het nuttig?
 - Wat voor informatie heeft u gemist?
- In hoeverre zou u over deze onderwerpen meer informatie willen hebben?
 - Over welke specifieke dingen zou u meer willen weten?
 - Op welke manier/ via welk kanaal zou u dit willen? (bijv. ouderavond, websites (van school), folders, tijdschriften, social media (internet, opvoed-app))

Communicatie met kind

- In hoeverre vindt u het belangrijk om met uw kind te praten over alcohol, roken en/of drugs?
- In hoeverre heeft u het met uw kind weleens over alcohol, roken en/of drugs?
- Hoe gaat zo'n gesprek (inhoud, toon, vorm, frequentie)?
 - Wat is de aanleiding?
 - Wat vertelt u?
 - Wat is de reactie van uw kind?
 - Wat gaat goed en wat verloopt minder goed?
 - In welke setting vindt zo'n gesprek plaats?
- Hoe vindt u het om zo'n gesprek te voeren?
 - Wat is gemakkelijk/ minder gemakkelijk?
 - Waar komt dat door denkt u?
 - Wat zou u kunnen helpen om zo'n gesprek beter te kunnen voeren?
- Hebt u het idee dat dit programma u meer informatie heeft gegeven hoe het gesprek aan te gaan met uw kind?
 - Was de informatie nieuw en was het nuttig?
 - Zaten er bruikbare tips tussen?
 - Wat voor informatie heeft u gemist?

Communicatie na interventie

- Bent u naar aanleiding van de interventie het gesprek aangegaan met uw kind?
 - Hoe verliep het gesprek?
 - Wat voor punten hebben jullie besproken?
 - Wat ging er goed tijdens het gesprek en wat minder goed?

- Vond u het lastig om met uw kind te praten over roken, alcohol en/of drugs?
- Ging u het gesprek aan, of begon uw kind er zelf over?
- Heeft dit project u geholpen om met uw kind over roken, alcohol en/of drugs te praten?

III. Vragenlijst leerlingen

Datum van vandaag dag maand
_____ / _____

Schooltype ☐ VMBO- (kader/basis) beroepsgericht
 ☐ VMBO- theoretisch/ gemengd/ MAVO
 ☐ HAVO
 ☐ VWO

Klas/Leerjaar ☐ 2 ☐ 3

1. Wat is je leeftijd in jaren?

_____ jaar

2. Ben je een jongen of een meisje?

☐ jongen

☐ meisje

1. Woon je met beide ouders in één huis?

☐ ja

☐ nee

☐ nee (ik woon voornamelijk bij mijn moeder)

☐ nee (ik woon voornamelijk bij mijn vader)

☐ nee (ik woon deels bij mijn vader en deels bij mijn moeder)

☐ nee, anders

2. Heb je ooit *alcohol* gedronken?

- ☐ nee
☐ ja
☐ ja, alleen een paar slokjes

3. Heb je ooit een *sigaret* gerookt?

- ☐ nee
☐ ja
☐ ja, alleen een paar trekjes

4. Heb je ooit *wiet* gerookt?

- ☐ nee
☐ ja
☐ ja, alleen een paar trekjes

5. Ik vind *alcohol* drinken.....

negatief	☐	☐	☐	☐	☐	positief
onaangenaam	☐	☐	☐	☐	☐	aangenaam
onverstandig	☐	☐	☐	☐	☐	verstandig
onplezierig	☐	☐	☐	☐	☐	plezierig
slecht	☐	☐	☐	☐	☐	goed
ongezond	☐	☐	☐	☐	☐	gezond
ongezellig	☐	☐	☐	☐	☐	gezellig

6. Ik vind *sigaretten* roken.....

negatief	☐	☐	☐	☐	☐	positief
onaangenaam	☐	☐	☐	☐	☐	aangenaam

onverstandig	☐	☐	☐	☐	☐	verstandig
onplezierig	☐	☐	☐	☐	☐	plezierig
slecht	☐	☐	☐	☐	☐	goed
ongezond	☐	☐	☐	☐	☐	gezond
ongezellig	☐	☐	☐	☐	☐	gezellig

7. Ik vind *wiet* roken.....

negatief	☐	☐	☐	☐	☐	positief
onaangenaam	☐	☐	☐	☐	☐	aangenaam
onverstandig	☐	☐	☐	☐	☐	verstandig
onplezierig	☐	☐	☐	☐	☐	plezierig
slecht	☐	☐	☐	☐	☐	goed
ongezond	☐	☐	☐	☐	☐	gezond
ongezellig	☐	☐	☐	☐	☐	gezellig

8. Hoeveel controle denk je dat jij hebt over het wel of niet drinken van *alcohol* in de komende 3 maanden?

heel weinig controle	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	heel veel controle
----------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

9. In hoeverre heb jij het gevoel dat het drinken van *alcohol* buiten jouw controle is?

helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal wel
------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

10. Om de komende 3 maanden geen *alcohol* te drinken is voor mij...

heel moeilijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	heel makkelijk
------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------

11. Als ik het zou willen, dan zou ik makkelijk *alcohol* kunnen drinken in de komende 3 maanden.

helemaal niet waar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal wel waar
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------------

12. Hoeveel controle denk je dat jij hebt over het wel of niet roken van *sigaretten* in de komende 3 maanden?

heel weinig controle	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	heel veel controle
----------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

13. In hoeverre heb jij het gevoel dat het roken van *sigaretten* buiten jouw controle is?

helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal wel
------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

14. Om de komende 3 maanden geen *sigaretten* te roken is voor mij...

heel moeilijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	heel makkelijk
------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------

15. Als ik het zou willen, dan zou ik makkelijk *sigaretten* kunnen roken in de komende 3 maanden.

helemaal niet waar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal wel waar
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------------

16. Hoeveel controle denk je dat jij hebt over het wel of niet roken van *wiet* in de komende 3 maanden?

heel weinig controle	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	heel veel controle
----------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

17. In hoeverre heb jij het gevoel dat het roken van *wiet* buiten jouw controle is?

helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal wel
------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

18. Om de komende 3 maanden geen *wiet* te roken is voor mij...

heel moeilijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	heel makkelijk
------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------

19. Als ik het zou willen, dan zou ik makkelijk *wiet* kunnen roken in de komende 3 maanden.

helemaal niet waar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal wel waar
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------------

20. Hoe denk je dat de volgende personen denken over het drinken van *alcohol*?

de meeste van je vrienden	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief
de meeste van je klasgenoten	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief
je ouders	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief

21. Hoe denk je dat de volgende personen denken over het roken van *sigaretten*?

de meeste van je vrienden	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief
de meeste van je klasgenoten	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief
je ouders	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief

22. Hoe denk je dat de volgende personen denken over het roken van *wiet*?

de meeste van je vrienden	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief
de meeste van je klasgenoten	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief
je ouders	zeer negatief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zeer positief

23. Hoeveel trek jij je aan van wat de volgende personen vinden van het drinken van *alcohol*?

de meeste van je vrienden	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan
de meeste van je klasgenoten	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan
je ouders	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan

24. Hoeveel trek jij je aan van wat de volgende personen vinden van het roken van *sigaretten*?

de meeste van je vrienden	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan
de meeste van je klasgenoten	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan
je ouders	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan

25. Hoeveel trek jij je aan van wat de volgende personen vinden van het roken van *wiet*?

de meeste van je vrienden	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan
de meeste van je klasgenoten	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan
je ouders	ik trek me er niks van aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ik trek me er heel veel van aan

26. Hoe vaak denk je dat de volgende personen *alcohol* drinken?

de meeste van je vrienden	nooit	☐	☐	☐	☐	☐	zeer vaak
de meeste van je klasgenoten	nooit	☐	☐	☐	☐	☐	zeer vaak

27. Hoe vaak denk je dat de volgende personen *sigaretten* roken?

de meeste van je vrienden	nooit	☐	☐	☐	☐	☐	zeer vaak
de meeste van je klasgenoten	nooit	☐	☐	☐	☐	☐	zeer vaak

28. Hoe vaak denk je dat de volgende personen *wiet* roken?

de meeste van je vrienden	nooit	☐	☐	☐	☐	☐	zeer vaak
de meeste van je klasgenoten	nooit	☐	☐	☐	☐	☐	zeer vaak

29. Geef aan in hoeverre je van plan bent om de volgende dingen te doen.

	nee, zeker niet	Nee	Ja	Ja, zeker wel
ik ben van plan <i>alcohol</i> te drinken	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>alcohol</i> te drinken in de aankomende <u>maand</u>	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>alcohol</i> te drinken in het aankomende <u>jaar</u>	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>sigaretten</i> te roken	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>sigaretten</i> te roken in de aankomende <u>maand</u>	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>sigaretten</i> te roken in het aankomende <u>jaar</u>	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>wiet</i> te roken	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>wiet</i> te roken in de aankomende <u>maand</u>	☐	☐	☐	☐
ik ben van plan <i>wiet</i> te roken in het aankomende <u>jaar</u>	☐	☐	☐	☐

30. Hoe schadelijk denk je dat het is (lichamelijk of anders) om de volgende dingen te doen?

	Niet schadelijk	Beetje schadelijk	Nogal schadelijk	Erg schadelijk	Ik weet het niet
af en toe <i>sigaretten</i> roken	☐	☐	☐	☐	☐
elke week <i>sigaretten</i> roken	☐	☐	☐	☐	☐
iedere dag <i>sigaretten</i> roken	☐	☐	☐	☐	☐
ieder weekend 1 of 2 drankjes met <i>alcohol</i> drinken	☐	☐	☐	☐	☐
ieder weekend 5 of meer drankjes met <i>alcohol</i> drinken	☐	☐	☐	☐	☐
iedere dag 1 of 2 drankjes met <i>alcohol</i> drinken	☐	☐	☐	☐	☐
af en toe <i>wiet</i> roken	☐	☐	☐	☐	☐
elke week <i>wiet</i> roken	☐	☐	☐	☐	☐
iedere dag <i>wiet</i> roken	☐	☐	☐	☐	☐

31. Geef aan of je de volgende dingen mag van je ouders. Als je geen alcohol drinkt, probeer dan te bedenken of het zou mogen.

	Zeker niet	Waar- schijnlijk niet	Soms	Waar- schijnlijk wel	Zeker wel
ik mag thuis 1 glas alcohol drinken als mijn vader of moeder thuis is	☐	☐	☐	☐	☐
ik mag thuis meerdere glazen alcohol drinken als mijn vader of moeder thuis is	☐	☐	☐	☐	☐
ik mag op een feestje alcohol drinken met mijn vrienden	☐	☐	☐	☐	☐
ik mag in het weekend alcohol drinken	☐	☐	☐	☐	☐

32. Geef aan of je de volgende dingen mag van je ouders. Als je geen sigaretten rookt, probeer dan te bedenken of het zou mogen.

	Zeker niet	Waarschijnlijk niet	Soms	Waarschijnlijk wel	Zeker wel
ik mag van mijn ouders een trekje van een sigaret nemen	☐	☐	☐	☐	☐
ik mag van mijn ouders af en toe een sigaret roken	☐	☐	☐	☐	☐
ik mag van mijn ouders regelmatig roken	☐	☐	☐	☐	☐
bij ons thuis mag binnen gerookt worden	☐	☐	☐	☐	☐

33. Geef aan of je de volgende dingen mag van je ouders. Als je geen wiet rookt, probeer dan te bedenken of het zou mogen.

	Zeker niet	Waar- schijnlijk niet	Soms	Waar- schijnlijk wel	Zeker wel
ik mag van mijn ouders een trekje van een joint nemen	☐	☐	☐	☐	☐
ik mag van mijn ouders af en toe een joint roken	☐	☐	☐	☐	☐
ik mag van mijn ouders regelmatig een joint roken	☐	☐	☐	☐	☐
bij ons thuis mag binnen een joint gerookt worden	☐	☐	☐	☐	☐

34. Heb je wel eens met je ouders over het drinken van alcohol gesproken, en zo ja heb je toen afspraken over *alcoholgebruik* gemaakt?

- ☐ nee
- ☐ ja, maar wij hebben er geen afspraken over gemaakt
- ☐ ja en wij hebben er ook afspraken over gemaakt

35. Heb je wel eens met je ouders over het roken van sigaretten gesproken, en zo ja heb je toen afspraken over *roken* gemaakt?

- ☐ nee
- ☐ ja, maar wij hebben er geen afspraken over gemaakt
- ☐ ja en wij hebben er ook afspraken over gemaakt

36. Heb je wel eens met je ouders over het roken van wiet gesproken, en zo ja heb je toen afspraken over het *roken van wiet* gemaakt?

- ☐ nee
- ☐ ja, maar wij hebben er geen afspraken over gemaakt
- ☐ ja en wij hebben er ook afspraken over gemaakt

37. Hieronder staan een aantal uitspraken over jouw gezin (het gezin waar je het meeste bent). Geef aan of je het er mee eens bent of niet.

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Niet eens/niet oneens	Mee eens	Helemaal mee eens
ik denk dat er over belangrijke dingen gepraat kan worden	☐	☐	☐	☐	☐
als ik praat dan luistert iemand naar wat ik zeg	☐	☐	☐	☐	☐
als we elkaar niet begrijpen, stellen we elkaar vragen	☐	☐	☐	☐	☐
als we verschil van mening hebben, praten we erover totdat het is opgelost	☐	☐	☐	☐	☐

